

ARGUS

STICHTING KRITISCH FAUNABEHEER

8e jaargang
augustus 1983
nummer 3

(Foto Fred Hess)

In dit nummer o.a.

Patrijs
Schietkalender
Ekologie en faunabeheer

ARGUS is het kwartaaltijdschrift van de Stichting Kritisch Faunabeheer.

Argus is gratis voor donateurs die minstens f 20,- per jaar betalen. Abonnementprijs f 20,- per jaar. Losse nummers f 5,- inclusief porto.

Redactie

Reinier Akkermans, Frieda Bos, Peter Bos, Wim Ruitenbeek en Gerrit van Weess.

Cartoons

Frans Bijvank, Walter Lentjes.

Redactieadres

Klaverstraat 21,
3572 VB Utrecht,
Telefoon (030) 71 01 19.

Druk

Brouwer Offset BV, Utrecht.

Expeditie

Leo Snellink.

Adreswijzigingen opgeven aan

J. Webbink,
Nassastraat 25,
3921 BE Elst (U).

Aanwijzingen voor auteurs

Kopij graag in duidelijk machineschrift met 6 cm marge en dubbele regelafstand. Gebruik de voorkeurspelling, vermijd afkortingen, en diernamen met een kleine letter. Grafieken en tekeningen graag in inkt.

De Stichting Kritisch Faunabeheer is een landelijke organisatie. Het doel is een moreel en wetenschappelijk verantwoord faunabeheer. De SKF tracht haar doel te bereiken door het verbeteren van wetten, het propageren van milieuvriendelijke beheersmaatregelen, het stimuleren van onderzoek en het kenbaar maken van onderzoeksresultaten aan beleidsinstanties en publiek.

Bestuur

R. Akkermans, R. Boeve-Bant,
H. Crabbendam, W. Denneman, W. L. Jansen, J. Kattens, N. Niesen, G. van de Sande, R. Stockmann, G. van Weess.

Secretariaat

R. Boeve-Bant,
Postbus 76, 1243 ZH 's Graveland,
Telefoon (02945) 13 19.

Penningmeester

G. van de Sande,
Baandervrouwenlaan 135,
5282 TL Boxtel,
Giro 35 22 188.

Inhoud ARGUS 1983/3

4. W. L. Jansen; Bestuur in 't vizier

Een overzicht van de activiteiten van en de problemen waarmee, de Stichting Kritisch Faunabeheer de afgelopen maanden gekonfronteerd is. Aan bod komt onder meer: de Ooypolderzaak, het beschermheerschap van de KNJV en de varkenspest onder de wilde zwijnen.

5. F. J. Koning; Nieuwe heersers, nieuwe wetten.

Uit een 20 jaar durend onderzoek in de Amsterdamse Waterleidingduinen blijkt dat veranderingen in de vegetatie een verandering in samenstelling van de muizenpopulaties tot gevolg heeft. Deze verandering in prooi-aanbod werkt door in het bestand aan predatoren. Bosuil neemt toe, ransuil en torenvalk gaan in aantal achteruit.

8. W. Ruitenbeek; Opnieuw afschot van knobbelzwanen.

In delen van het land ondervinden boeren schade door rondtrekkende groepjes „vrijgezelle” knobbelzwanen, die op hun weilanden fourageren. De huidige beheersmethode, afschot van volwassen dieren, is ineffektief, leidt tot wantoestanden en roept vele emoties op. Geadviseerd wordt het afschot te staken en eieren te schudden.

9. R. W. Akkermans & W. D. Denneman; Ekologie en faunabeheer.

Rond een goed faunabeheer heersen vele misvattingen. (Plezier-) Jacht wordt vaak als noodzakelijk afgeschilderd. Helaas houdt men nauwelijks rekening met de ekologische relaties tussen dier en plant. Gepleit wordt voor een zo natuurlijk mogelijk faunabeheer als onderdeel van een totaal natuurbeheer, waarbij de mens alleen ingrijpt bij ernstige ontsporing of schade.

13. F. Bos; Varkenspest bedreigt Veluwe zwijnen.

Het varkenspestvirus, wat al langer de varkensboeren teistert, heeft nu ook de wilde zwijnen populaties op de Veluwe aangetast. In eerste instantie dacht men met massaal afschot de zaak te kunnen klaren, maar het probleem blijkt groter te zijn. De vraag rijst of het wilde zwijn op de Veluwe behouden kan blijven.

15. P. Bos; Sint Hubertus en de missen.

In de provincies Limburg en Noord Brabant worden in sommige dorpen door jagers Hubertusmissen georganiseerd. In deze missen wordt God's zegen gevraagd voor een goed jachtseizoen. Een verslag over de correspondentie tussen de Stichting Kritisch Faunabeheer en de Rooms Katholieke kerk.

16. W. Ruitenbeek; Patrijzen: sterk bedreigd, toch bejaagd

Door biotoopverandering gaat de patrijs snel in aantal achteruit. Desondanks wordt elk jaar de jacht op deze interessante soort geopend. Ook wordt aandacht besteed aan familielevens, voedselkeus, voortplantingssukses en sterfte. Een pleidooi voor algehele bescherming.

20. Klein grut.

In deze rubriek een skala aan mededelingen met betrekking tot de fauna, zoals nieuwtjes, wantoestanden, wetenswaardigheden en boekbesprekingen.

23. R. W. Akkermans & G. J. van Weess; Bejaagbare soorten schietseizoenen 1983-1984

In de vorm van een jachtkalender wordt aangegeven in welke periodes en op welke in de jachtwet en de Vogelwet genoemde diersoorten komend jaar gejaagd mag worden.

Knipselarchief

De SKF beheert een knipselarchief over jacht en faunabeheer. Wij vragen daartoe de medewerking van onze lezers en verzoeken u ons knipsels uit dag- en weekbladen toe te zenden. Vermeldt u wel de datum en de naam van de krant. Adres: SKF Knipselarchief, Raadhuislaan 4, 3951 CH Maarn.

Knipselkrant

Donateurs die geïnteresseerd zijn in toezending (zes afleveringen per jaar) kunnen zich voor f 15 (niet-donateurs f 25,-) per jaar abonneren via de penningmeester Stichting Kritisch Faunabeheer, postgiro 35 22 188, te Boxtel, onder vermelding „knipselkrant”.

Uitnodiging voor Jaarvergadering

op zaterdag 22 oktober 1983

Na de geslaagde jaarvergaderingen van de voorgaande jaren, heeft het bestuur van de Stichting Kritisch Faunabeheer ook nu weer gemeend een jaarvergadering te moeten organiseren waarbij de nadruk ligt op edukatie en het vertoeven in de natuur. Tijdens de jaarvergadering zal aandacht worden besteed aan de roofdieren. In de ochtend wordt een bezoek gebracht aan het Noordbrabants Natuurmuseum te Tilburg. In dit museum is speciaal voor dit doel een tentoonstelling ingericht over prederende zoogdieren. Hiervandaan gaan we per bus naar restaurant Groot Speyck te Oisterwijk vanwaar een wandeling in groepjes door de Oisterwijkse bossen begint. Leden van de werkgroep voor vogel- en natuurbescherming Midden Brabant zullen ons als gids vergezellen. Na terugkomst bij het restaurant wordt de lunch geserveerd. In de namiddag is er een lezing over de marterachtigen (onder meer bunzing, hermelijn en wezel). Hierna volgt de jaarrede door waarnemend voorzitter Harm Niesen. Als laatste daad zal hij het voorzitterschap van de SKF overdragen aan onze nieuwe voorzitter, Ir W. L. Jansen. Ter afsluiting van de dag bestaat de gelegenheid een borreltje te drinken en nader kennis te maken met onze nieuwe voorzitter.

Programma:

- 10.00 uur Bezoek Noordbrabants Natuurmuseum te Tilburg.
Het museum ligt op loopafstand van het NS-station.
- 11.15 uur Vertrek naar restaurant Groot Speyck te Oisterwijk.
- 11.30 uur Start van de wandeling door de Oisterwijkse bossen.
- 13.15 uur Lunch in restaurant Groot Speyck.
- 14.30 uur Lezing over marterachtigen.
- 15.15 uur Jaarrede waarnemend voorzitter Harm Niesen.
- 15.30 uur Overdracht voorzitterschap aan W. L. Jansen.
- 16.00 uur Borrel en napraten plus gelegenheid kennis te maken met de nieuwe SKF-voorzitter.
- 16.30 uur Vertrek per bus naar het NS-station te Tilburg.

Fazantenjacht. (Foto Taminaux P&P, Archief CCBV)

- * Degenen die per trein reizen, worden verzocht bij reservering te vermelden „trein”.
- ** De lunch zal bestaan uit een Brabantse koffietafel. Vegetariërs dienen bij reservering te vermelden „vegetariër”. Voor hen zal een vleesloze lunch worden gereserveerd.

Inschrijving is mogelijk tot 3 oktober.

Deelname aan de jaarvergadering, inclusief lunch, bezoek aan het museum, is mogelijk door overmaking van f 20,- op gironummer 35.22.188 ten name van penningmeester SKF te Boxtel onder vermelding van „jaarvergadering”. Uiteraard zijn introducés van harte welkom.

Binnen enkele weken na ontvangst van uw betaling ontvangt u een bevestiging met meer informatie.

Voor eventuele nadere informatie:

Gerard van der Sande, telefoon 04116-78446

Reinier Akkermans, telefoon 030-710119.

Tot ziens op 22 oktober!

Bestuur in 't vizier

W. L. Jansen

Overheveling Hoofddirectie Natuurbehoud

De AROB-procedure (administratieve rechtspraak overheidsbeslissingen), die Kritisch Faunabeheer aangespannen heeft tegen het regeringsbesluit om de Hoofddirectie Natuurbehoud en Openluchtrecreatie van het voormalige Ministerie van CRM over te brengen naar het Ministerie van Landbouw moge in de knop zijn gebroken, omdat de Raad van State ons onontvankelijk heeft verklaard, maar toch was het kennelijk geen slecht idee. Volgens mr. H. J. Timman, de oud-secretaris van de Natuurbeschermingsraad, heeft onze juridische adviseur, die het beroepsschrift opstelde, heel spits naar voren gebracht, dat de regering heeft gehandeld in strijd met de wet. De Raad van State heeft zich daar verder niet over gebogen, maar het klopt natuurlijk niet. Helaas is gelijk hebben minder belangrijk dan gelijk krijgen. Het bestuur is wel overtuigd geraakt van het grote belang van juridische deskundigheid bij zulke procedures en heeft een groepje juristen bereid gevonden ons in voorkomende gevallen bij te staan.

De Ooypolderzaak

Met een nieuw ganzenjachtseizoen in zicht gaat ook de Ooypolderzaak verder. Een goede oplossing is op het moment van schrijven nog niet voortgebracht. Het is voor minister Braks dan ook niet eenvoudig om zowel natuurbescherming als jacht ter wille te zijn. Gelukkig voor hem is de landbouw er niet ook nog bij betrokken, want van ganzenschade is hier geen sprake. De partikuliere natuurbescherming zit volledig op één lijn. Onder de paraplu van de Stichting Natuur en Milieu hebben wij samen met de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, de Gelderse Milieufederatie en de Vogelwerkgroep „Rijk van Nijmegen” ons standpunt duidelijk naar voren gebracht bij de Hoofdingenieur-direkteur voor Landinrichting, grond- en bosbeheer in Gelderland als beleidsvertegenwoordiger van de Minister van Landbouw. Dit standpunt luidt als volgt. Het gehele Nederlands-Duitse ganzengebied in Ooypolder, Millingerwaard, Düffel enzovoort, is te beschouwen als één biotoop, waarin slaapplaatsen fourageergebieden en de terreinen, waar de ganzen overheen vliegen tussen deze beide, ekologisch onverbreekelijk zijn verbonden. Het hele gebied moet daarom, in ieder geval wat betreft de

ganzen, op dezelfde wijze worden behandeld voor wat betreft de jacht. Ganzenjacht en andere verstoringen in Nederland maken het Duitse beschermingsbeleid minder doeltreffend of zelfs waardeloos. Hier is een geschil tussen twee staten, Noordrijn-Westfalen en Nederland, dat op behoorlijke wijze officieel en met publiekrechtelijke middelen behoort te worden geregeld en niet via afspraken met individuele jachtgerechtigden. Jachtgerechtigden moeten dit tijdelijk en hoogstens zes jaar lang zijn, terwijl geen enkele sanktie op niet naleven van afspraken mogelijk is. Niets kan de jagers dan beletten weer te toe te geven aan hun drang tot het doden van trekvogels, zoals de ganzenjacht in feite is. Noordrijn-Westfalen heeft steeds de grootste bereidwilligheid getoond om offers te brengen in grensoverschrijdende natuurgebieden onder andere in de venen bij Haaksbergen en Enschede, en het zou niet anders dan hoffelijk zijn eens iets terug te doen. Zeker ook nu de Conventies van Bonn en Bern en de EG-vogelrichtlijn door beide landen zijn aanvaard. Het onlangs verschenen rapport van het Rijks Instituut voor Natuurbeheer toont onomstotelijk aan, dat de Ooypolder een ganzengebied is van grote internationale betekenis, waar natuurbeschermingsbelangen moeten prevaleren boven die van de jacht.

Beschermheerschap

Kritisch Faunabeheer heeft, zoals de pers al heeft gemeld, Prins Bernhard gevraagd of hij niet beter kon bedanken als beschermheer van de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging. Ons is gebleken, dat deze al jaren reclame in haar orgaan de Nederlandse Jager toelaat voor het maken van buitenlandse reizen met het doel dieren te doden. Het betreft daarbij ook dieren die in de Nederlandse wetgeving beschermd zijn en die door internationale organisaties als in hun voortbestaan bedreigd worden beschouwd. Het antwoord van de Prins kon ons niet bevredigen. Wij komen hier nog op terug.

Einde walvisvangst in zicht

Met veel genoegen namen wij kennis van het succes, dat onze grote zuster Greenpeace lijkt te boeken bij haar actie ter bescherming van de walvissen. Het internationale overleg heeft weer een verlaging aanvaard van de vangstquota. Het zijn altijd nog 10.000 zeldzame dieren, die nodeloos worden afgeslacht, maar het einde lijkt in zicht te komen nu

ook Peru en Noorwegen er mee ophouden. Cook en de zijnen zullen Argus niet (kunnen) lezen, maar desondanks hier onze grote bewondering voor hun moed en volharding bij dit kritisch faunabeheer op het hoogste niveau.

Varkenspest onder de wilde zwijnen

De wilde zwijnen op de Veluwe hebben het niet gemakkelijk. Deze semi-gedomesticeerde dieren worden al jaren belemmerd in hun bewegingsvrijheid door talrijke dure rasters. Zij zijn voor hun voedsel in hoge mate afhankelijk van hetgeen hun wordt verstrekt door jachttopzieners en recreanten en nu worden zij afgeschoten, omdat ze varkenspest krijgen van, en misschien weer doorgegeven aan, hun volledig gedomesticeerde familieleden. Langzamerhand wordt dit toch wel een heel erg gekunsteld stukje wildbeheer en wij kunnen ons de onrust in landbouwkringen goed voorstellen. Het bestuur beraadt zich over een standpunt, in hoeverre er voor dit soort wildbeheer, dat in feite alleen de jacht dient, in ons overbevolkte en overgekultiveerd land nog wel plaats is en of de nu leeggeschoten gebieden weer opnieuw moeten worden bevolkt.

De Amsterdamse waterleidingduinen

De voorzitter gaf ons standpunt weer over de vossen in de Amsterdamse waterleidingduinen. Jagers vinden, dat deze dieren in grote getalen moeten worden doodgeschoten en de Gemeenteraadskommissie voor gemeentebedrijven en milieu van Amsterdam organiseerde een hearing. Zij kreeg de indruk, dat de gemeente Amsterdam het doden van vossen niet hoog in haar vaandel heeft staan. Wij wachten het definitieve standpunt met belangstelling en vertrouwen af.

Oprichting regionale werkgroepen

Veel aandacht besteedde het bestuur weer aan de organisatie van onze stichting, waar nieuwe ontwikkelingen moeten worden ingepast en oude opgepoetst. In verschillende delen van ons land beginnen zich regionale afdelingen van Kritisch Faunabeheer te ontwikkelen. In Limburg en Den Haag is dit proces al ver gevorderd, in Overijssel en Zuidoost-Utrecht wordt een begin gemaakt. Het bestuur heeft de handen vol met het gewone werk en ziet voorlopig geen kans om initiatieven tot regionalisatie te ontwikkelen, maar zal hetgeen spontaan ontstaat graag helpen.

Nieuwe heersers, nieuwe wetten

Fred Koning

Predator-prooi relaties behoren tot de vele boeiende facetten van de evolutie. Het veld omvat een geweldige diversiteit aan relaties welke variëren van spin en mug tot leeuw en gazelle.

In ons land met een betrekkelijk soortenarme flora en fauna zijn de relaties vaak minder complex dan in warmere streken, maar zeker nog ingewikkeld genoeg voor vele jaren veldwerk.

Zelden betreft het alleen directe relaties tussen predator en gepredeerde. Meestal echter omvat het een complex van ecologische en ethologische aspecten.

In dit artikel wordt aandacht besteed aan een ruim 20 jaar durende studie van een populatie roofvogels die in de loop der jaren enorme veranderingen in de samenstelling onderging. De oorzaken van deze veranderingen konden gedeeltelijk achterhaald worden en tonen aan hoe complex de relaties tussen vegetatie, prooidieren en predatoren zijn.

Verschillen in vegetatiestructuur in 1972 (boven) en in 1980 (onder). (Foto Fred Koning)

Studieterrein en materiaal

Het studiegebied is gelegen tussen Zandvoort en Noordwijk en omvat ongeveer 3200 ha. Het bestaat voornamelijk uit duinterrein begroeid met grassen, mossen en uitgestrekte struwelen. Verder bevinden zich in dit duingebied \pm 600 ha bos en 150 ha water. Het is een zeer gevarieerd terrein waarin jaarlijks ruim 90 vogelsoorten tot broeden komen en zo'n 23 soorten zoogdieren zijn vastgesteld. Het gebied wordt beheerd als waterwingebied. Vanaf 1960 wordt het terrein jaarlijks intensief geïnventariseerd op roofvogels en uilen met het doel de juiste aantallen broedparen te schatten. Tevens worden gegevens verzameld over de broedekologie en het voedsel van de verschillende roofvogels en uilen.

Telresultaten

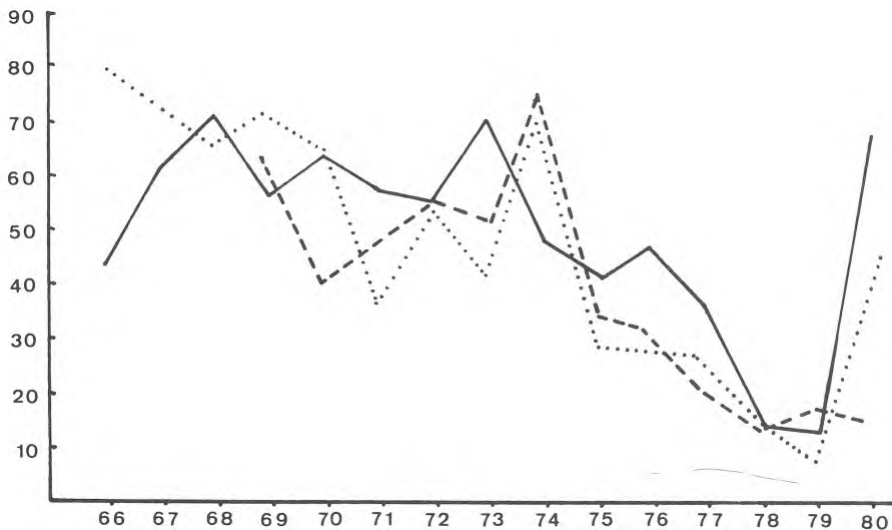
In tabel 1 zijn de resultaten van de jaarlijkse tellingen weergegeven. Gedurende deze lange periode bleek dat de roofvogelpopulatie in het geheel niet stabiel was in samenstelling gedurende het broedseizoen.

Het meest spektakulair was de vestiging van de bosuil (*Strix aluco*), die snel toenam tot 25 a 30 paar.

Minder rooskleurig verging het de steenuil (*Athene noctua*) en de velduil (*Asio flammeus*) die als broedvogel verdwenen. De torenvalk (*Falco tinnunculus*) nam zeer sterk af terwijl de ransuil (*Asio otus*) zich slechts op halve sterkte wist te handhaven. De redenen van het toenemen van de ene soort of het afnemen van de andere soort waren zeer verschillend en worden per soort behandeld.

	toren- valk	rans- uil	bos- uil	steen- uil	veld- uil
1961	28	28	1	5	1
62	10	8	2	6	—
63	1	8	1	3	-
64	1	15	4	5	—
65	7	25	5	3	3
66	4	25	6	3	—
67	4	26	7	2	—
68	5	34	7	3	-
69	8	25	11	3	—
70	5	27	9	3	—
71	5	25	9	2	—
72	5	25	13	2	—
73	4	24	16	1	—
74	6	24	21	—	-
75	4	23	23	—	-
76	5	16	28	—	—
77	6	18	29	—	—
78	3	11	30	—	—
79	2	12	28	—	—
80	4	13	29	—	—
81	2	13	22	-	-

Tabel 1. Aantal aanwezige paren uilen en torenvalken in de Amsterdamse Waterleidingduinen in de periode 1961-1981.

Figuur 1. Het voorkomen van de veldmuis in het voedsel van drie territoria van de ransuil van 1966 tot 1980. (% = gewicht van de veldmuis in de biomassa gekonsumeerd vlees).

Opkomst van de bosuil

De toename van de bosuil is mogelijk een landelijk verschijnsel. De soort broedde aanvankelijk in de oude binnenduinrandbossen tussen Haarlem en Leiden. Geleidelijk aan werden de duinbossen, welke grotendeels zijn aangeplant, ouder en geschikter voor deze vooral in holle bomen broedende uil. De eerste paren gebruikten bij gebrek aan holle bomen ook regelmatig konijnholen of broedden gewoon op de grond. Daar dit uiterst moeilijk zoeken was werd besloten nestkasten op te hangen. Deze verschaffing van goede nestgelegenheid is echter beslist niet de belangrijkste reden geweest van de kolonisatie van het duin. In andere duingebieden waar men namelijk geen kasten ophing nam de soort ook sterk in aantal toe.

Bosuilen zijn ongeveer twee maal zo zwaar als ransuilen en wegen tussen de 450 en 700 gram. Zij eten behalve veel muizen, ook jonge konijntjes en in het duin ook veel vogels. Deze laatste groep omvat in gewicht ongeveer 50% van het gekonsumeerde vlees. Behalve veel spreeuwen en lijsterachtigen worden ook

regelmatig vogels als vlaamse gaaien, eksters, houtsnippen en duiven geslagen. Zelfs werd twee maal een sperwer als prooi vastgesteld. De komst van deze grote agressieve predator betekende een andere heerser in de hiërarchie der roofvogels.

De meeste uilesoorten hebben bossen als nestgelegenheid nodig.

In het betrokken gebied is bos schaars en hier bleek een duidelijke interspecifieke intolerantie te ontstaan. De verdwijning van het kleine steenuiltje is vrijwel zeker een gevolg geweest van de vestiging van de bosuil, die eveneens holle bomen als nestholte gebruikt. Ook in de literatuur komen gevallen voor van steenuilen als prooien van bosuilen (Mikkola, 1976; Gunston, 1948).

In landschappen waar steenuilen voorkomen zal het dus een uiterst slechte faunabeheersmaatregel zijn het nestelen van de bosuil te gaan bevorderen.

Achteruitgang van de ransuil

Ook de afname van de ransuil is voor een klein gedeelte het mogelijke gevolg van de toename van de bosuil. Wanneer wij het huidige verspreidingspatroon van

de nesten bezien, dan valt op dat de ransuil vooral in de bossen is afgenomen. Direkte bewijzen van geslagen ransuilen werden niet gevonden. Wel bleek het terugmeldingspercentage van jonge ransuiltjes, die dicht bij bosuilenesten werden geringd, 50% lager lag dan in gebieden waar de bosuil ontbreekt (Koning, 1982).

De verdwijning van de velduil, de sterke afname van de torenvalk en de halvering van het aantal ransuilen hebben vermoedelijk één gemeenschappelijke hoofdoorzaak. Deze drie soorten jagen vooral in het open duin en hebben gemeen dat de veldmuis (*Microtus arvalis*) hun hoofdvoedsel is.

Wanneer wij de voedselanalyse van het menu van de ransuil bekijken dan valt op dat in de loop van het onderzoek in het voedsel een geleidelijke afname van het aandeel van de veldmuis in het voedsel van de ransuil is te constateren.

Figuur 1 geeft een beeld van deze ontwikkeling. Dit betekent dat in werkelijkheid de veldmuis ook sterk in aantal moet zijn achteruitgegaan. De veldmuis is een dagactief zoogdier en het is dan ook niet verwonderlijk dat juist de dagactieve roofvogels als velduil en torenvalk zo sterk in aantal zijn gedaald. De ransuil daarentegen is nachtactief en heeft een gevarieerder menu waardoor hij zich op een hoger peil weet te handhaven. Voor 1961 moeten de aantallen, welke in 1961 zijn vastgesteld, op een hoog niveau vrij stabiel geweest zijn. Deze veronderstelling is gebaseerd op tellingen uitgevoerd in een klein gedeelte van het terrein.

Veranderingen in de vegetatie

Waarom ging nu juist de veldmuis, die zo'n belangrijke voedselbron voor vele roofvogels is, zo sterk in aantal achteruit? Dit kon achterhaald worden aan de hand van landschapsfoto's uit het begin van de inventarisatieperiode. Op vele foto's bleek dat in het begin van de periode het duin veel ruiger begroeid moet zijn geweest met helm, duinriet en andere grasvegetaties.

Het zijn juist deze dichte graslanden welke het optimale biotoop voor de

veldmuis zijn. Vele van deze graslanden veranderden heel geleidelijk aan in struweel, mosvlaktes of veel schralere graslanden, welke ongeschikt zijn voor veldmuizen.

De oorzaken van deze vegetatieveranderingen moeten nog verder teruggezocht worden. Ten tijde van het uitbreken van de myxomatose onder de konijnen tijdens de vijftiger jaren ontstonden in het duin vanwege het wegvallen van de begrazing zeer dichte graslanden. Hierin konden zich spontaan veel heesters en struwelen ontwikkelen. Geleidelijk aan echter, tijdens het begin van mijn roofvogeltellingen werd het konijn meer en meer resistent tegen deze ziekte. De sterke begrazing nam weer toe en de struwelen ontwikkelden zich verder, zodat veel graslanden verdwenen. Wat resulteerde in een geleidelijk aan schaarser worden van het veldmuizenbiotoop en dit op zijn beurt weer leidend tot veranderingen in de samenstelling van de roofvogelpopulatie. Het eerst vielen de veldmuizenspecialisten als velduil en torenvalk af. Zo blijken dus begrazing, vegetatie en interspecifieke tolerantie de samenstelling van een roofvogelpopulatie sterk te beïnvloeden.

Nieuwe heersers

De laatste jaren heeft zich een nieuwe heerser gevestigd in het duin. Een aanwinst waarmede niet iedereen even blij blijkt te zijn. Men staat te popelen de stand van deze predator te gaan „beheersen”. Hij heeft een menu dat bestaat uit konijnen, muizen, vogels en verder veel andere voedselbestanddelen, welke in biomassa niet erg van belang zijn. Ik bedoel de vos, die nu in enkele tientallen paren het onderzoeksgebied bevolkt.

Er zal een herverdeling van de vleesbiomassa moeten plaatsvinden die zich vermoedelijk geleidelijk zal gaan voltrekken.

Momenteel blijkt reeds dat de bosuilen in het vroege voorjaar minder succesvol zijn in het vangen van jonge konijntjes. De vos is hen voor. Hij weet ze vaak al op te eten alvorens ze het hol verlaten

De bosuil, heerser van de bossen en parklandschappen. (Foto Fred Koning)

door de wentels uit te graven. Hoe deze uiterst interessante verandering in de predatoren hiërarchie zal uitpakken is nog niet te overzien. Zal de vos door de uitdunning van het konijnenbestand een betere muizenbiotoop creëren? Of zal hij zoveel zoogdierenvlees consumeren dat ook de bosuil en de ransuil in aantal achteruit zullen gaan.

Beheren of niet beheren

Wat kunnen wij van dergelijke lange observaties en de gekonstateerde ontwikkelingen leren?

Voor al in natuurbeschermingskringen spreekt men tegenwoordig veelvuldig van „terreinbeheerders”. Ik vraag me af of dit althans als het betreft de diergemeenschappen wel zo'n gelukkige term is.

Wanneer wij deze ontwikkelingen bekijken dan zou ik geneigd zijn te konkluderen dat voor predatoren de beste vorm van „beheren” het „niet beheren” is.

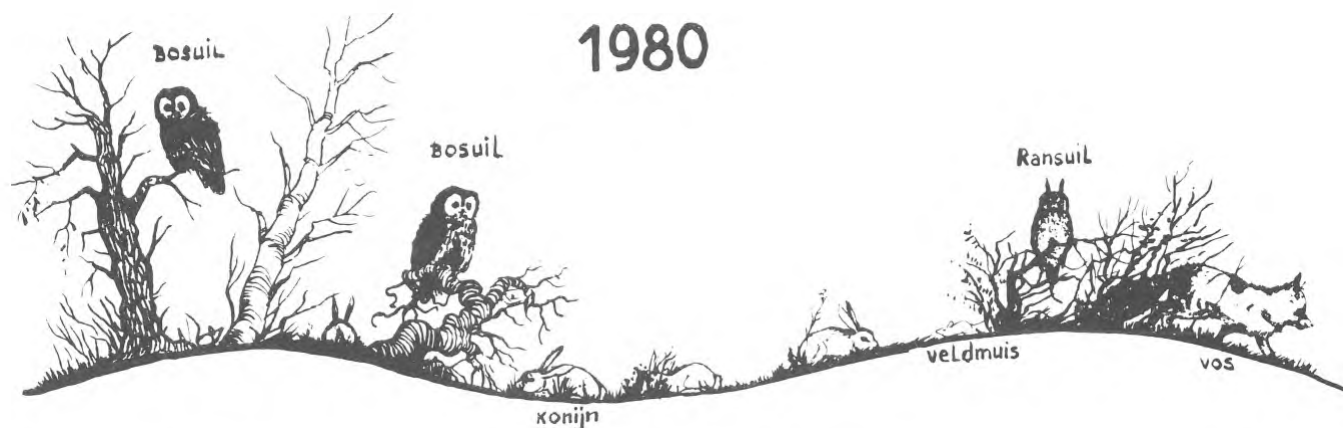
Predatoren zijn afhankelijk van hun prooidiersoorten welke op hun beurt weer afhankelijk zijn van de vegetatie. De predatoren onderling verdelen en

beheersen de totale biomassa aan vlees waarbij „the survival of the fittest” in de breedste zin van het begrip zeker van toepassing is.

Laat de mens dan als wijze toeschouwer slechts genieten.

Literatuur

- Gunston, D. 1948. *Little owl as prey of tawny owl. British Birds 41: 388.*
 Koning, F. J. 1981. *Verslag van de roofvogelstand in de Amsterdamse Waterleidingduinen. De Graspeper. (3)*
 Koning, F. J. 1982. *Nestkasten voor roofvogels en uilen. Wat zijn de gevolgen?. Vogels 2 (11).*
 Mikkola, H. 1976. *Owls killing and killed by other owls. British Birds 69:144-155.*

Opnieuw afschot van knobbelzwanen

Wim Ruitenbeek

Veel boeren klaagden dit voorjaar weer over schade door knobbelzwanen. In veel gevallen lijken die klachten wel terecht. Groepen van enige tientallen nog niet geslachtsrijpe zwanen (ze zijn pas na vier jaar geslachtsrijp) bleven tot in mei, dus in de periode van sterke grasgroei, op graslanden fourageren. Pas daarna trokken ze naar groot open water, zoals het IJsselmeer, om te ruien. Met name in Noord-Holland werd bovendien vastgesteld dat ze bij voorkeur grazen op de ook voor koeien beste percelen met veel eiwit-rijk engels raaigras.

Mede door de combinatie met het extreem natte voorjaar zijn de klachten van de boeren dus zeker begrijpelijk. Dat neemt niet weg dat schade door knobbelzwanen nog steeds niet goed onderzocht is.

Schadebestrijding door afschot

De wijze waarop de genoemde schade bestreden wordt is minder begrijpelijk. De knobbelzwaan valt onder de Vogelwet en is dus een beschermde soort. Voor afschot wegens schade is een vergunning nodig (vergunning H), die verstrekt wordt door de Commissaris van de Koningin in de betreffende provincie. Het zijn vergunningen op jaarbasis. Per regio moet vervolgens een contact-ambtenaar Vogelwet van Staatsbosbeheer

de schadegevallen beoordelen en aangeven waar en soms in welke mate afschot plaats moet vinden. De vergunninghouder mag dus officieel alleen op aanwijzing van de contact-ambtenaar tot afschot overgaan. In de praktijk blijken deze lieden echter weleens eigenmachtig op te treden.

In 1981 zijn officieel 1638 knobbelzwanen afgeschoten, maar vermoedelijk waren het er meer. (Foto Evert Boeve)

Verwisseling met beschermde soorten

Volgens mensen van de Vogelwerkgroep 't Gooi wordt in die streek regelmatig op gemengde groepen van knobbelzwanen en kleine zwanen geschoten. Dit schieten op gemengde groepen is in strijd met de richtlijnen van het ministerie, vanwege het risico dat daarbij de geheel beschermde kleine zwanen geraakt worden. Bovendien komen zulke gemengde groepen alleen in de winter voor, als er van schade nauwelijks sprake kan zijn, omdat het gras dan niet groeit. Het afschieten van kleine zwanen is tot nu toe niet bewezen (dat is ook uiterst moeilijk), maar bij zulke gemengde groepen haast onvermijdelijk. Dezelfde Gooise vergunninghouder haalde dit voorjaar de landelijke pers door bij Weesp een broedende knobbelzwaan van het nest te schieten, wat zijn vergunning hem niet verbiedt. Eén en ander toont aan dat het bestaande bestrijdingssysteem onfrisse en oncontroleerbare effecten heeft. Hier komt bij dat het bijzonder moeilijk is zo'n grote zwaan met één schot snel te doden.

Afschotcijfers onbekend

Hoe groot het afschot in feite is, wordt bovendien pas achteraf min of meer bekend. Het officiële afschotcijfer voor 1981 bedraagt 1638 stuks. Maar, zoals de heer Binsbergen van het ministerie van Landbouw en Visserij zelf zegt: „waarschijnlijk waren het er wel wat meer, want niet iedereen geeft alles precies door”. De cijfers over 1982 zijn nu (half juli '83) nog niet bekend.

Eierrapen betere beheersmethode

Al met al redenen genoeg om voor stopzetting van het afschieten te pleiten. Dat vinden ze op het ministerie gelukkig ook. In Friesland en de Kop van Overijssel worden nu al op grote schaal legfels beperkt tot twee eieren. Zo'n maatregel heeft waarschijnlijk alleen blijvend effect als het ook elders op grote schaal gebeurt, met name ook in de probleemgebieden van Noord- en Zuid-Holland. Een nadeel van deze beheersmethode is dat pas na enkele jaren een duidelijk effect op de totale populatie verwacht kan worden. Reden te meer om er in zoveel mogelijk gebieden zo snel mogelijk mee te beginnen. Tot zo lang zullen ze wel blijven paffen, en dat is een inhumane en oncontroleerbare beheersmethode, waarvan de nuttige effecten twijfelachtig zijn. Bovendien brengt deze methode onaanvaardbare risico's met zich mee voor de zeldzame en geheel beschermde kleine en wilde zwanen.

Ekologie en faunabeheer

Reinier Akkermans en Wim Denneman

Planten en dieren leven in een relatie met elkaar. In de natuur streeft elk individu naar het voortbrengen en laten opgroeien van zoveel mogelijk nageslacht. Dit opgroeien gaat ten koste van andere organismen. Men eet en wordt gegeten. Dat moet ook want anders zou de wereld bedolven worden onder planten of dieren van één soort. Konijnen eten grassen. De grasgroei wordt daardoor geremd. Een moertje werpt per jaar ongeveer 16 jongen, waarvan weer 8 moertjes. Wanneer geen sterfte optreedt produceren ze samen het volgende jaar 144 jongen. In het vijfde jaar is dat aantal al opgelopen tot 104976. Langzaam zouden de konijnen alles verdringen. Nonsens natuurlijk, veel konijnen sterven door onder andere voedselgebrek, ziekte of predatie. Hun aantallen blijven beperkt door de wisselwerking met de andere planten en dieren in hun leefgebied.

Eisen en selectie

Niet elke soort kan overal leven. Iedere soort stelt zijn eigen eisen aan zijn omgeving (water, warmte, licht, grondsoort). Een ijsvogel moet viswater vlakbij hebben en de witte waterlelie kan alleen in het water leven en niet op droge zandgrond.

Sommige soorten zijn beter aangepast aan een bepaalde situatie dan andere. De ene plante- of diersoort kan ergens beter gedijen dan de andere. De minst aangepaste soorten zullen worden verdrongen in dat gebied. Brandnetels zijn stikstofminnend. Ze kunnen goed tegen vervuiling (eutrofiëring). Veel slootkanten zijn vuil van de uitgespoelde kunstmest. Brandnetels groeien daar graag, ze hebben de andere planten verdrongen.

Minieme verschillen kunnen al kansen bieden voor een andere soort. Zo ontstaat in de natuur een grote diversiteit. Grote diversiteit betekent een grote verscheidenheid aan organismen in een gebied. In een loofbos kan een sparreboom voldoende zijn voor de vestiging van het goudhaantje, dat daar anders niet zou voorkomen.

Vele planten en dieren leven naast elkaar, maar ze bekongureren elkaar ook vaak. Dit kan zijn om levensruimte. Op de plaats van een madeliefje kan geen brunel groeien, wel ernaast. Ook het voedsel speelt een belangrijke rol. Tussen individuen van een soort treedt sterke konkurentie op. De sterkste en best aangepaste zal deze strijd overleven. Dit proces heet natuurlijke selectie. Van een nest van 8 jonge patrijzen zal gemiddeld slechts één het volgende voorjaar halen. De andere 7 hebben de strijd om het bestaan verloren. Meestal is die wederzijdse beïnvloeding veel minder duidelijk zichtbaar en door de mens nog niet begrepen.

Stabiliteit en evenwicht

In een natuurlijk en stabiel milieu heerst een evenwicht. Er komen geen soorten bij, er verdwijnen geen soorten. Elke

minder gegeten worden dan algemene. Een vos gaat niet dagenlang zwerven om een korhoen te pakken.

Door de onderlinge relaties tussen de organismen ontstaan alleen kleine tijdelijke veranderingen en kunnen in een stabiele situatie geen grote verschuivingen optreden. Het evenwicht is niet statisch maar flexibel.

Verstoring van het evenwicht

In een gebied waar behalve de opeenvolging der seizoenen niets opvallends verandert, heerst een natuurlijk evenwicht. Elk jaar groeien en bloeien dezelfde soorten planten en

*Niet de hele wereld is bedolven onder de konijnen.
(Foto Fred Koning)*

soort komt in maximale aantallen voor. Dit maximum wordt gereguleerd door de wisselwerking met de omringende soorten. Het aantal havikken in een bosgebied is afhankelijk van de voedselsituatie oftewel het aantal prooidieren. Stel in een bepaald gebied wonen drie paar, samen brengen ze in een seizoen 9 jongen groot. Er was slechts voedsel voor drie paar. Negen havikken zullen elders hun heil moeten zoeken. Meestal betekent dit sterfte, want in het algemeen zullen ook elders de geschikte plaatsen reeds ingenomen zijn.

Een teveel van een soort wordt geëlimineerd. Dit gebeurt door predatie, parasitisme, ruimte en voedselgebrek. Het opeten van de ene soort door de andere is dus een volkomen natuurlijke zaak. De aantallen roofdieren worden gereguleerd door de hoeveelheid prooi. Weinig prooi betekent weinig predatoren. Kleine aantallen vorens, karpers en dergelijke in een plas duidt ook op een lage snoeken stand en niet op een teveel aan snoeken.

Een predator zal proberen met zo weinig mogelijk moeite zijn kostje bijeen te krijgen. Zeldzame soorten zullen daarom

dieren. Weliswaar niet op dezelfde plek en met hetzelfde aantal, maar door de jaren heen blijft het gemiddelde gelijk. Een verstoring kan bestaan uit het lozen van gif, ontwatering, vergraving, bemesting en tal van andere dingen. De oorspronkelijke situatie zal zich wijzigen. In een mooie heldere voedselarme sloot met kikkers, vissen en waterplanten kan een zak kunstmest vernietigend zijn. Door de kunstmest neemt de wiergroei zo snel toe, dat de sloot zal verstikken door zuurstofgebrek (algbloei). Nieuwe soorten dringen het gebied binnen (wieren) en oude verdwijnen (kikkers, vissen, overige waterplanten). Vaak betekent dit een verarming; het aantal soorten neemt af. Op den duur stelt zich een nieuw evenwicht in, maar het is anders dan het oude. Sommige verstoringen voltrekken zich heel langzaam. Ze zijn niet direkt zichtbaar. Bijvoorbeeld in de duinen het langzame verdwijnen van parnassia en wintergroen door de ontwatering. Of de luchtvervuiling met zijn zwaveluitwerp, waardoor in grote delen van het land de korstmossen, op een enkele soort na, verdwenen zijn. Ook de mechanische ingrepen hadden en

hebben hun invloed. Neem de schaalvergroting in de landbouw, het opruimen van heggen en ruigtes, de aanleg van wegen, het werkt allemaal verarmend. Voor de diversiteit van de fauna is deze sluipende verarming funest geweest. Op vele plaatsen zijn voorheen vrij algemene soorten als korhoen, hermelijn, steenmarter en das verdwenen of zeldzaam geworden. Andere soorten worden bevoordeeld zoals kokmeeuw, zwarte kraai en bruine rat.

Wanneer de veranderingen erg snel en massaal plaatsvinden kan het natuurlijke regulatiesysteem de veranderingen niet meer bijhouden. De oorspronkelijke beperkende factoren en levensvoorwaarden, die de aantallen onder controle hielden, zijn veranderd. Zo was voor de tweede wereldoorlog de aanwezigheid van kokmeeuwen in het binnenland beperkt door de voedselsituatie. Door de enorme hoeveelheden menselijk afval is tegenwoordig in het binnenland voldoende voedsel beschikbaar en leven ze nu ook daar massaal.

Na een ernstige verstoring is herstel van de oude situatie vaak niet meer mogelijk of zal vele tientallen jaren duren. Een voedselarm ven waarin verrijking heeft plaats gehad, zal niet snel weer voedselarm worden. Een gekanaliseerde beek zal niet snel weer gaan meanderen (kronkelen) en moerassige oeverlanden vormen. Ook autowegen worden niet direkt weer opgebroken. Het verstoren en de daarmee gepaard gaande verarming van het leefmilieu is een algemeen beeld in Nederland.

Ekonomische belangen

In principe gaat de natuur overal zijn gang, in het bos, op het veld of in de stad. Afhankelijk van de bestemming van het gebied wordt de natuur meer of minder door de mens beïnvloed. Het meest in de stad, het minst in een

natuurreservaat.

De buitengebieden (bossen, velden, duinen) hebben ruwweg drie hoofdbestemmingen: landbouw, recreatie en natuurterrein. Deze indeling is eigenlijk een maat voor de intensiteit van het gebruik door de mens en het belang dat hij er heeft. Op een akker met mais is de natuurlijke ontwikkeling door de mens helemaal omgebogen naar een zo groot mogelijke opbrengst van één soort, de mais. Het financieel belang bij het slagen van de oogst is groot. Het andere uiterste is een afgesloten natuurgebied, zoals het Naardermeer. Hier kunnen alle natuurlijke waarden zich optimaal ontwikkelen. Of het nu goed of slecht gaat met de lepelaars, maakt economisch niets uit.

Het belang van een natuurreservaat zal gauw het onderspit delven, wanneer door de uitstraling daarvan de economische opbrengst van landbouw, veeteelt of visserij bedreigd wordt. Dit blijkt onder andere uit recente discussies rond afschot van ree, aalscholver en rotgans.

De vraag hoe een gebied gebruikt (of beheerd) moet worden is afhankelijk van het belang van de grondgebruiker. Kern van de zaak is, dat een natuurbeschermer geen materieel voordeel uit zijn terrein haalt, dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld landbouwers, jagers of vissers.

Jacht en sportvisserij

Jacht en sportvisserij zijn een recreatieve vorm van grondgebruik. Men tracht in het wild levende dieren aan de natuur te onttrekken en te doden voor eigen plezier. Daarentegen kweekt en bevoordeelt een boer een speciaal soort dieren en planten (koe, schaap, tarwe) en tracht de overige soorten terug te dringen (bespuiting tegen insecten en onkruid).

De bruine rat is een soort, die door de mens sterk bevoordeeld wordt. (Foto Marijn de Jonge)

Wanneer het onttrekken door jacht zodanig plaats heeft, dat het populatienivo niet aangepast wordt, noemen jagers dit oogsten. Bijvoorbeeld: een koppel patrijzen brengt 8 jongen groot. Een jager schiet daarvan 6 stuks, blijven nog 4 patrijzen over. Twee meer dan nodig is voor een gelijkblijvende broedpopulatie in het voorjaar. Dit klinkt fraai, maar men gaat geheel voorbij aan de verstoring, die de handeling teweeg brengt (lood in het milieu, verschrikking van dieren, extra schuwheid) en het effect dat onttrekking van biomassa op het ecosysteem heeft. Het surplus vormt voedsel voor andere dieren en ze maken deel uit van de natuurlijke selectie.

Een aparte en merkwaardige vorm van grondgebruik is het uitzetten van gekweekte dieren in de vrije natuur met het doel ze later weer op te hengelen of neer te schieten (karper, fazant). Dit is feitelijk een vorm van veeteelt. Het heeft niets met natuurbeheer te maken, maar is eerder een onderdeel van het verarmingsproces. Sommige uitheemse diersoorten zijn speciaal voor de jacht in ons land geïntroduceerd. Voorbeelden van deze faunaverversing ten behoeve van de recreatie zijn onder andere regenboogforel, damhart en moeflon.

Recreatie

Recreatie is een belangrijke vorm van grondgebruik. Vaak zijn hier kapitale bedragen mee gemoeid. Denk eens aan de watersport. Vele meren zijn ernstig verarmd door het intensieve gebruik. Vernieling van rietkragen, verstoring van de rust van watervogels en vervuiling van water is het gevolg. Ook eenvoudige vormen van recreatie, zoals wandelen en trimmen, kunnen verstrekende invloed hebben. Het padennet verdicht zich, waardoor plaatsen met rust zeldzaam worden (de duinen op zondagmiddag). Al met al blijkt het grondgebruik een wezenlijke invloed op flora en fauna te hebben. Soms is deze invloed van direkt economisch belang (landbouw, wegen), vaak ook niet (plezierjacht, sportvisserij). Hoe groot deze invloeden mogen zijn, is direkt afhankelijk van de hoofdbestemming van het gebied. Duidelijk is, dat er onderscheid moet zijn in het gebruik van gebieden met en zonder economische belang. In gebieden zonder economische belang (natuurterreinen) moet het welzijn van flora en fauna voorop staan. In gebieden met economische belangen (agrarische gronden, recreatiegebieden) moet de wilde flora en fauna, voorzover mogelijk, ontzien worden.

Schade en natuurbeheer

Anders dan bij verstoringen, kunnen mensen ook bewust in de natuur ingrijpen met het doel deze te behouden of te verrijken. De menselijke activiteiten in een terrein zijn afhankelijk

Deze jonge kraai heeft slechts een kans op overleven als hij de plaats van een ander kan innemen. (Foto Martijn de Jonge)

van de bestemming: landbouw, bosbouw, natuurgebied. Het te bereiken doel hoeft niet in overeenstemming te zijn met de natuurlijke ontwikkeling van dat terrein. Op arme zandgronden, zoals de Veluwe, waar van oorsprong een schrale vegetatie voorkomt, kan met behulp van grote hoeveelheden mest toch een rijke opbrengst worden verkregen. Deze verschillen leiden tot tegengestelde belangen tussen natuur en kuituur. Wanneer men financiële belangen heeft bij de opbrengst van een gebied, bijvoorbeeld door de teelt van maïs, dan zal elke ongewenste ontwikkeling, zoals opslag van gras of vraat door ree of kraai, schade betekenen. Schade aan de landbouw is een economische zaak waarbij het inkomen van de boer in het geding is. De boer probeert die schade in te perken en bestrijdt de voor hem ongewenste soorten. Van oudsher is gifspuit en geweer het gebruikte middel. Omdat situaties veranderen en belangen verschillend zijn, is schade een plaatselijke en tijdelijke aangelegenheid. Het idee dat een bepaalde plante- of diersoort altijd en overal schadelijk is, is onjuist. Een roek kan schadelijk zijn voor de boer, wanneer hij vlak na de inzaai van koren het zaaigoed wegpikt. Twee à drie weken later wanneer het graan ontkiemd is, kan die roek op hetzelfde perceel juist heel nuttig zijn voor de boer door het eten van emelten, die een bedreiging zijn voor de jonge planten. De distelverordening is nog zo'n voorbeeld. In vele provincies zijn de grondgebruikers verplicht alle distels op hun grond te bestrijden. Distels in een grasland maken het gras ongeschikt om het als hooi te gebruiken. Ook in wegbermen, ruigtes en natuurgebiedjes moeten de distels bestreden worden, terwijl hun zaad een belangrijke voedselbron vormt voor vinkachtigen. De putter wordt niet voor niets distelvink genoemd. Hetzelfde effect wordt op

verschillende plaatsen of op verschillende tijdstippen soms positief en soms negatief beoordeeld. De te nemen maatregelen zullen afhankelijk van de omstandigheden toegespitst moeten zijn op de situatie ter plaatse. In principe moet bij het faunabeheer in economisch niet belangrijke gebieden de fauna zelf centraal staan. In economisch waardevolle terreinen zou dit voorzover mogelijk op economische redenen, het geval moeten zijn. Dit houdt in dat ervan moet worden uitgegaan dat populaties zichzelf reguleren, tenzij het tegendeel aangetoond is. Voor veel diersoorten zijn hier duidelijk aanwijzingen voor. Het aantal reeën wordt bepaald door de sociale structuur en het voedselaanbod. Ook bij de vos blijkt het sociale systeem een beperkende faktor. Bij eksters daarentegen werkt de predatie door kraaien beperkend, hoewel het totale mechanisme nog niet duidelijk is.

Effectiviteit van schadebestrijding

Opmerkelijk is, dat met name op het gebied van de fauna, bestrijdingsmaatregelen niet op hun effectiviteit beoordeeld worden. Met het doden van dieren denkt men de zaak te kunnen klaren. In de jaren 50 en 60 is zeer intensief op houtduiven gejaagd, waarbij miljoenen dieren werden gedood. Na afloop van de campagne bleek de houtduivenpopulatie te zijn toegenomen. Eenzelfde beeld is te zien bij ekster en zwarte kraai. Massaal afschot leidt niet tot verlaging van de populaties en is in wezen nutteloos. Gebleken is, dat met of zonder afschot, het aantal kraaien in een gebied, het maximum bedraagt, dat het betreffende terrein kan dragen. De plaatsen van gedode dieren worden kennelijk snel door anderen ingenomen.

Afschot van dieren heeft twee belangrijke psychologische effecten. De uitvoerder heeft het idee hard te werken aan het beheer, terwijl de opdrachtgever denkt dat aan zijn probleem gewerkt wordt. Beiden zien immers de gedode dieren op de grond liggen als tastbaar resultaat en doden eten niet meer. Schadebestrijding is meestal slechts symptoombestrijding. Het schadegevoelige object wordt niet minder aantrekkelijk voor de dieren. De oorzaak wordt niet weggenomen. Ze zullen blijven komen; oftewel dweilen met de kraan open. Een voerkuil met maïs is een aantrekkelijke voeselbron voor kraaien. Door kraaienvraat komen lucht en water bij het ingekuilde voer en zal rotting optreden, waardoor het onbruikbaar wordt als veevoer. Kraaienafschot betekent slechts, dat er morgen weer andere zitten. Gebruik van dikker plastic of afdekzand maakt de maïs voor de kraaien onbereikbaar. Andere methoden dan afschot worden zelden benut. Men kan denken aan afrasteren (onbereikbaar maken), verjaging (angstkreten) of afleiden (aantrekkelijker objecten aanbieden). In de landbouw wordt enorm veel geld besteed aan grondverbetering, gewasveredeling, selectieve insecticiden en dergelijke, maar merkwaardigerwijze vrijwel niets aan verbetering van preventie en bestrijding van schade door vogels en zoogdieren. Eigenlijk moet bij elke te nemen maatregel gekeken worden of die wel het beoogde doel bereikt en of geen betere methoden voorhanden zijn. Meestal wordt ook niet gekeken of het belang de te nemen maatregel wel waard is en het voortbestaan van de oorspronkelijke situatie niet waardevoller is. Soms zijn de neveneffecten erger dan de kwaal. Denk aan het gebruik van bestrijdingsmiddelen zoals Aldrin en Dildrin, waardoor in de zestiger jaren de roofvogels in ons land bijna uitgestorven waren.

Beheer door jachtbelang

Twee andere redenen voor schadebestrijding zijn jachtbelang en natuurbeschermingsbelang. Allereerst het pure jachtbelang. Het is biologisch bezien onaanvaardbaar in de natuur bepaalde diersoorten systematisch te vervolgen om meer van anderen te kunnen doden. Jagers schieten roofdieren (vos, bunzing, buizerd, havik), omdat deze hazen, fazanten en patrijzen eten. Wat reeds opgegeten is, kan niet weer de pan in, oftewel puur eigenbelang.

Helaas hoort men vaak jagers op natuurbeschermingsgronden beweren, dat roofdieren kort gehouden moeten worden. Kraaien zouden de zangvogels bedreigen. Havik en vos eten de laatste korhoenders op. Dit soort beweringen zijn geheel gespeend van enige ekologische kennis. De grootte van een populatie wordt geregeld door de draagkracht van het terrein. De draagkracht wordt bepaald door een complex van factoren, zoals voedselaanbod, dekking, nestgelegenheid, vegetatiestructuur, bodemsoort en dergelijke. Hierdoor staat voor bijna iedere diersoort het maximale aantal voor een bepaald terreintype vast. Het aantal konijnen is afhankelijk van de voedselsituatie in de winter, niet van het aantal vossen. De grootte van het territorium van de vos en daarmee het aantal vossen in een gebied, is mede afhankelijk van het aantal konijnen. Het konijn vormt zijn stapelvoedsel. Een ander veel gehoord argument, is dat van sommige soorten de natuurlijke predatoren ontbreken. De mens moet ze vervangen, mensen kunnen wel dieren doden, maar geen dieren selekteren zoals roofdieren. Roofdieren zijn belangrijk voor de kwaliteit van de prooidieren. Minder goed aangepaste en door ziekte verzwakte dieren zullen ze het gemakkelijkst doden. Ree, edelhert en wild zwijn hebben geen natuurlijke vijanden meer. Wolf, beer, en lynx zijn reeds lang uitgestorven. De aantallen van deze grote herbivoren worden beperkt door voedselaanbod en sociale structuur. Soms zal afschot noodzakelijk zijn, maar het huidige jachtbeheer, met bijvoeren en trofeeëncultus, heeft slecht een storende invloed op een natuurlijke populatieopbouw. Bovendien leidt het tot onnodige schuwheid, waardoor het leefgebied niet optimaal benut kan worden.

Natuurbouw

Niet altijd is menselijk ingrijpen schadelijk. Soms kan het tot een verhoogde diversiteit leiden. Dit geldt bijvoorbeeld voor het instandhouden van oude cultuurgronden, zoals heide en kalkgrasland. Het zijn kunstmatige biotopen, die bij gebrek aan onderhoud zullen verdwijnen. Ingrepren in de natuur kunnen ook

gericht zijn op het terugdringen van menselijk handelen in dat gebied. Dergelijke maatregelen beogen een ontbrekende schakel in het ecosysteem in te vullen en het systeem daardoor optimaler te laten functioneren. Momenteel bestaan plannen voor het uitzetten van bever, wolf, wisent, schotse hooglander en lynx. Alvorens zulke maatregelen te nemen dient een grondig onderzoek plaats te hebben naar de effecten op de reeds aanwezige planten en dieren. Men kan het leefgebied ook geschikter maken voor bepaalde soorten. Het wegnemen van gevaarbronnen is een mogelijkheid (paddenoversteekplaatsen, dassentunnels). Kleinschaligheid van het terrein geeft een grotere diversiteit. Het bestaan van houtwallen, ruigtes en drinkpoelen is voor vele soorten onontbeerlijk. Vooral in landbouwgebieden kan door het behouden of herinvoeren van dit soort „attracties” de verscheidenheid verhoogd worden. Dergelijke elementen in het landschap kunnen ook een brugfunctie hebben tussen verschillende populaties. Ook de dispersie (verspreiding) van de soorten wordt hiermee versterkt. Het kan de oorzaak geweest zijn van het ontbreken van bepaalde plante- of diersoorten in een op zich gunstig biotoop. Ook voor dit soort maatregelen geldt: bekijk eerst de neveneffecten en dan pas doen. De maatregel mag ook niet leiden tot eenzijdige bevoordeling van een enkele soort.

Kritisch faunabeheer

Ongerepte natuur, zonder menselijk ingrijpen komt in Nederland nauwelijks voor. Vrijwel alles is door de mens direct of indirect beïnvloed. Dit wil niet zeggen dat in ons land geen natuurlijke processen meer plaats vinden. Alleen zijn deze processen in meer of mindere mate door de mens beïnvloed. Neem alleen de invloed van ogenschijnlijk onschuldige zaken als het uitzetten van waterpest of muskusratten. Op vele plaatsen treedt verstoring op. Echter in zijn algemeenheid stabiliseert de natuur zich weer, zei het op een ander nivo. Deze processen moeten zolang mogelijk in stand gehouden worden. Men mag pas optreden als iets aantoonbaar niet meer funktioneert. De te nemen maatregel zal zodanig moeten zijn, dat de effectiviteit maximaal en de verstoring minimaal is. Bovendien moet het besef groeien, dat mensen zich ook aan hun omgeving kunnen aanpassen en niet altijd moeten trachten de omgeving naar zichzelf te willen zetten door deze tot in de details te regelen.

Literatuur

- Akkermans R. W., L. Berris en H. E. van de Veen. (1981) *Zijn er teveel vossen en haviken?* Argus 6 (3).
- Antonisse J., (1970) *De jacht in Nederland*. Becht Amsterdam.
- Baeyens G., (1981) *Magpie breeding succes and carrion crow interference*. Ardea 69:125-139.
- Brouwer G. A., (1949) *Het edelhert in Nederland*. In: Besemer A. H. F. et al (red), *In het voetspoor van Thijssen*. Veenman Wageningen.
- Colloquium-RIN, (1977) *Natuurbeheer en jacht*. Argus 4 (3).
- Denneman W. D., (1982) *Kanttekeningen bij de begrrippen nut en schade in verband met de kraaienproblematiek*. In: Stichting Kritisch Faunabeheer, *Kraaien in de nesten*. SKF 's Graveland.
- Errington P. L., (1952) *On the analyses of productivity in populations of higher vertebrates*. Journal of Wildlife Management 6 (2) : 165-182.
- Krebs J. R. and N. B. Davies, (1978) *Behavioural ecology, an evolutionary approach*. Blackwell Oxford.
- Leever J. J., (1982) *Roeken en Landbouw*. Ned. Ver. tot Besch. van Vogels Zeist.
- Niewold F. J., (1976) *De dreiging van de rabies onder het wild en de bestrijding ervan*. Rapport RIN Arnhem.
- Odum E. P., (1975) *Ecology*. Holt, Rinehart and Winston London.
- Lloyd H. G., (1981) *The red Fox*. Batsford London.
- Oort G. A. van, (1978) *De vos*. Het spectrum Utrecht.
- Opdam P., (1978) *De havik*. Het spectrum Utrecht.
- Owen D. F., (1977) *Wat is ecologie? Ekologische uitgeverij Amsterdam*.
- Poppe D. en B. Vos, (1982) *De Buizerd*. Kosmos Amsterdam.
- Shannon G. R., (1958) *Magpie's rapid replacement of a dead mate*. Brit. Birds 51:401-402.
- Spaans A. L., (1982) *Schadelijkheid en bestrijding van kraaien en eksters uit natuurbeheersoogpunt*. In: Stichting Kritisch Faunabeheer, *Kraaien in de nesten*. SKF 's Graveland.
- Strandgaard H., (1972) *The roedeer population at Kalø and the factors regulating its size*. Danish Review of Game Biology 7 (17): 1-205.
- Texeira R. M. (red), (1979) *Atlas van de Nederlandse broedvogels*. Natuurmonumenten 's Graveland.
- Thissen J., P. Opdam en G. Muskens (1982) *De havik is terug, maar voor hoelang*. Vogels 2 (9).
- Veen H. E. van de, (1975) *De Veluwe natuurlijk*. Gelderse Milieuraad Arnhem.
- Veen H. E. van de, en S. E. Wieren, (1980) *Van grote grazers, kieskeurige fijnproevers en opportunistische gelegheidsvreter*. Rapport IVM Amsterdam.
- Verlinden C., (1982) *Is jacht op reeën een noodzaak?* Argus 7 (3).

Varkenspest bedreigt Veluwe zwijnen

Frieda Bos

Zwijnen, hoelang nog. (Foto Fred Hess)

Vanaf april 1982 heeft de Nederlandse varkenshouderij te maken met een ernstige uitbraak van varkenspest. Eind mei van dit jaar bleek dat ook de wilde zwijnen op de Veluwe besmet zijn met dit virus. Varkenspest is een zogenaamde Veewetziekte, wat tot gevolg heeft dat alle dieren op een besmette varkenshouderij moeten worden vernietigd en dat alle wilde zwijnen in de besmette gebieden moeten worden afgeschoten en vernietigd.

Varkenspestvirus

Varkenspest is een zeer besmettelijke virusziekte bij varkens. Het ziekteverloop is vaak dodelijk. Behandeling is niet mogelijk. Via contacten met besmette dieren, mest en urine daarvan, veewagens, tangen en injectiespuiten kan de virus zich verspreiden. Door personen of besmet voer kan de besmetting ook worden overgebracht. Het varkenspestvirus is vrij goed bestand tegen uitwendige invloeden, waardoor het buiten het lichaam maanden infectieus kan blijven.

Veewetziekte

Sinds 1899 komt varkenspest geregeld in Nederland voor. Met het intensiever worden van de varkenshouderij en door de sterke concentratie van de bedrijven met varkens in bepaalde streken van Nederland, werd de bestrijding van deze ziekte steeds moeilijker. Varkenspest is daarom opgenomen in de Veewet. Aangifte door varkenshouder en dierenarts is verplicht. Sinds 1967 wordt varkenspest met behulp van de zogenaamde Stamping-out

methode bestreden: alle varkens van een besmet bedrijf moeten naar de destruktor, die de dieren afmaakt en vernietigt. Door middel van vervoersverboden en het natrekken van de contacten vanaf en naar het besmette bedrijf probeert men verdere verspreiding van het virus te voorkomen.

Enten

Sinds 1970 is er een goede entstof beschikbaar die de varkens gedurende ongeveer 1 jaar immuun voor varkenspest maakt. Het veldvirus kan in deze geënte dieren aanwezig blijven, indien de besmetting plaats vond vóór de enting.

Enting van de gehele Nederlandse varkensstapel is echter niet haalbaar en volgens EG-regelingen op den duur ook verboden. Ons land heeft bij de Europese Commissie een nationaal bestrijdingsplan varkenspest ingediend waarin algemene enting verboden is. Dit in verband met belangrijke handelsbelangen. Het risico bestaat, dat het buitenland ons varkensvlees gaat weren, omdat geënte

varkens niet meer van met varkenspest besmette dieren zijn te onderscheiden. Bovendien mogen geënte fokvarkens en mestbiggen helemaal niet worden geëxporteerd.

Daar meer dan 50 procent van het in Nederland geproduceerde varkensvlees wordt geëxporteerd, kunnen wij dit risico niet lopen. Noodenting is wel toegestaan en vindt ook plaats in gebieden waar varkenspest steeds weer de kop opsteekt (Noord-Brabant, Limburg, Gelderse Vallei).

Hoge Veluwe

Na een aantal jaren vrij van varkenspest te zijn geweest, steekt sinds april 1982 deze ziekte steeds weer de kop op. Eind mei van dit jaar werd bij de wilde zwijnen van het Otterlose Zand in het Nationale Park „de Hoge Veluwe” varkenspest geconstateerd. Krachtens de veewet moesten alle zwijnen in deze wildbaan worden afgeschoten. Ze zijn vervolgens met ongebluste kalk en natronloog ter plekke vernietigd. Transport naar de destruktor was te riskant in verband met verdere verspreiding. Wilde zwijnen kunnen nu eenmaal niet even bij elkaar worden gedreven en ingeladen. Het besmette gebied zou steeds om enkele dieren op te halen moeten worden betreden.

Vrije wildbaan

Toen bleek dat de varkenspest in alle rasters van de Hoge Veluwe voorkwam, ontstond het vermoeden, dat de zwijnen in de omringende vrije wildbaan waarschijnlijk ook met varkenspest besmet zouden zijn. De rasters worden regelmatig door de zwijnen ondergraven, zodat uitwisseling plaatsvindt. Ook in de vrije wildbaan op de rest van de Veluwe zijn vervolgens zwijnen geschoten en op varkenspest onderzocht. Het onderzoeksgebied wordt in het noorden begrensd door de snelweg Amersfoort-Apeldoorn en in het zuiden door het Apeldoornse Kanaal. Dit onderzoek wees uit dat ook zwijnen in het leefgebied rond het Planken Wambuis op de zuidelijke Veluwe met

varkenspest waren besmet. Het overgrote deel van de Veluwe is tot op heden vrij van deze ziekte.

Daarom heeft staatssecretaris A. Ploeg (landbouw en visserij) op 26 juli jl. een werkbezoek gebracht aan het leefgebied van de wilde zwijnen rond het Planken Wambuis, ten westen van het Nationale Park. De staatssecretaris heeft zich op de hoogte gesteld van de situatie via onder meer een bezoek aan de voer- en zoelplaatsen van de wilde zwijnen en gesprekken met een jachtopzichter en een vertegenwoordiger van het agrarische bedrijfsleven.

Planken Wambuis

Tot nu toe zijn 14 wilde zwijnen uit het leefgebied rond de Planken Wambuis positief bevonden. Dit op een totale populatie van naar schatting 82 dieren in dat leefgebied.

Om het onderzoek te kunnen doen plaats vinden, zijn in overleg met de jachthouder, vooruitlopend op het jaarlijkse afschot alvast 29 afschotvergunningen afgegeven voor dit gebied. Daarvan zijn reeds 15 dieren geschoten (eind juli). In totaal worden op de Planken Wambuis 37 afschotvergunningen afgegeven. Gezien de risico's die een sterk verhoogd afschot met zich mee zou brengen (de dieren raken op drift en zouden de besmetting kunnen overbrengen naar andere leefgebieden) acht men een verder

verhoging van het afschot vooralsnog ongewenst.

Mochten de resultaten daartoe aanleiding geven, dan zal een groter afschot worden overwogen.

Opnieuw uitzetten

Voor volgend voorjaar zullen geen wilde zwijnen op de Hoge Veluwe kunnen worden uitgezet. De kans is groot dat het nog veel langer duurt voordat door het Ministerie van Landbouw toestemming kan worden gegeven. Eerst moeten alle zieke zwijnen in dit gebied worden afgeschoten. Dit is een vrijwel onmogelijke opdracht, de laatste zwijnen kunnen zich gemakkelijk schuil houden. Als eenmaal alle zwijnen zijn opgespoord en afgeschoten zal een wachttijd gelden, waarin het ter plekke aanwezig virus moet afsterven. Pas daarna zouden eventueel weer zwijnen kunnen worden uitgezet. Bij het al of niet verlenen van toestemming zal waarschijnlijk ook de

Gat in het buitenraster van de Hoge Veluwe waar de zwijnen onder door kunnen. (Foto Rita Stockmann)

varkenspestsituatie van dat moment bij de tamme varkens, in het bijzonder in Gelderland, een rol spelen. Of het uitzetten van wilde zwijnen vanuit natuurbeheers oogpunt wenselijk is, is de vraag. Door het bijvoeren komt een natuurlijke stand nauwelijks voor. In feite leven de meeste zwijnen op de Veluwe in een semi-gedomesticeerde staat ten behoeve van de jacht. Bovendien vormen de grote aantallen zwijnen een grote schadepost voor de landbouw op de Veluwe. Wellicht verdient het aanbeveling eerst eens een paar jaar af te wachten hoe de wilde zwijnen populatie zich ontwikkelt, alvorens maatregelen te nemen, zoals het opnieuw uitzetten.

Toegangspoort van de Hoge Veluwe, tijdens de varkenspestepidemie. (Foto Rita Stockmann)

Sint Hubertus en de missen

Peter Bos

Sinds enige jaren is de Hubertusmis opnieuw in zwang geraakt. In navolging van België is de Hubertuskultus vooral in zuidelijk Nederland populair geworden. Geweren worden gezegend en de jachtbuit geofferd.

„Moak oe nie druk!”, zo reageerde pastoor Jilissen uit Oirschot. Een verslag over de pogingen van de Stichting Kritisch Faunabeheer een eind te maken aan een vorm van jachtpropaganda door de rooms katholieke kerk.

De Hubertusmis

De Hubertusmis is een viering ter ere van de heilige Hubertus, schutspatroon van de jagers. In de mis wordt zijn voorspraak gevraagd voor een goede jacht. Geschoten dieren en jachtgeweren worden op de offertafel gelegd. Ook kan het gebeuren, zoals een aantal jaren geleden in Lottum, dat stroperswerktuigen op het altaar liggen en worden gezegend.

Voor de jagers zal een dergelijke mis een zeer welkome rechtvaardiging van hun sport zijn. Welkom, omdat naast hun georganiseerde tegenstand, ook de publieke opinie blijkens allerlei artikelen in de pers, zich tegen hun kwalijke vrijetijdsbesteding begint te keren. Bovendien is niets mooiers voor de jagers denkbaar dan een kerkgenootschap, dat gratis propaganda maakt voor de plezierjacht.

Brieven aan bisschoppen

In 1979 is de SKF contact gaan zoeken met de rooms katholieke geestelijkheid. De afschaffing van de Hubertusviering was ons doel. In ieder geval hoopten wij, dat aan de meest bizarre uitvoeringen, zoals dieren op het altaar, een eind zou komen. Het begon met brieven aan kardinaal Willebrands. Hij werd verzocht een aantal voorgenomen Hubertusmissen geen doorgang te laten vinden. Deze brief bleef onbeantwoord, evenals alle latere brieven. Behalve de brief waarin wij schreven met de pers contact te zullen zoeken over de Hubertusvieringen. Er werd geantwoord, dat men dreigbrieven niet beantwoordde. In 1980 werden aan alle Nederlandse bisschoppen brieven verzonden. In een van die brieven staat onder meer: „Het kan nimmer de bedoeling van de schepper geweest zijn, dat in het wild levende dieren door mensen voor hun plezier worden gedood, zonder dat voor het doden ook maar één steekhoudend argument kan worden aangevoerd.” De bisschoppen Möller (Groningen), Zwartkruis (Haarlem) en Simonis (Rotterdam) antwoordden, dat in hun bisdom geen Hubertusmissen worden opgedragen. Een latere brief aan bisschop Zwartkruis inzake een voorgenomen Hubertusviering in

Naarden had resultaat. De viering ging niet door. Ook bisschop Ernst (Breda) gaf een positieve reactie. Bisschop Bluysen (Den Bosch) schreef, dat geen bloedende en verminkte dieren in de kerk werden tentoongesteld. Naar aanleiding van de Hubertusmis in Udenhout schreef hij, dat in het kader van Hubertusmissen slechts op kleiduiven geschoten werd. Gijssen (Roermond) heeft van al de aan hem gerichte brieven er slechts een beantwoord. Hij zegt buiten deze zaak te staan en er geen invloed op te hebben.

Nog meer brieven

Naast deze briefwisseling met de bisschoppen zochten we ook contact met de pastoors in wiens parochie Hubertusmissen gehouden werden. (Udenhout, Weerselo, Oirschot, Lottum, Wouwse Plantage, Rolduc, Leveroy en Nederweert Eind). Helaas reageerde de lagere geestelijkheid op eenzelfde afhoudende wijze als hun superieuren. Hun reacties varieerden van: „Geen behoefte aan, ik kan mijn tijd wel beter gebruiken” tot „Waar heeft u zich mee te bemoeien”. In 1981 en 1982 zijn wederom allerlei geestelijken benaderd, waaronder de bisschoppen Gijssen, Bluysen en Ernst in wier bisdommen nog Hubertusvieringen worden gehouden. Ernst van Breda heeft het gebruik van dode en levende dieren in de kerk verboden. Gijssen liet alle brieven onbeantwoord. Een aangevraagd onderhoud met kardinaal Willebrands om over de zaak te praten werd afgewezen.

Geen zege

Behoudens twee uitzonderingen (Ernst en Zwartkruis) stelt de SKF vast, dat de leiding van de rooms katholieke kerk in Nederland een duidelijke onwil toont zich ook maar iets aan te trekken van de in het wild levende dieren. In de diverse brieven werd de geestelijken gevraagd, waarop de Hubertusmissen berusten en op grond waarvan zij te rechtvaardigen zijn. Het niet ingaan op ons verzoek om een toelichting zien wij als een bewijs, dat deze rechtvaardiging er niet is. Het rooms katholieke geloof is duidelijk geen zege voor de in het wild levende dieren.

De heilige Hubertus van Luik

Het levensverhaal van de heilige is met legenden doorspekt. Hij werd in 656 in Tervuren (bij Brussel) geboren en stierf in 727 te Luik. Zijn naamdag in de rooms katholieke kerk is 3 november.

Hubertus is de patroon van jagers, boswerkers en schuttersgilden. Vanaf de 14e eeuw wordt de verschijning van het hert met een kruis tussen zijn gewei met de heilige Hubertus in verband gebracht. Deze voorstelling is oorspronkelijk afkomstig van de heilige Eustachius. Beide heiligen zijn onderling veelvuldig verwisseld. Het hert met kruis wordt overigens in de loop der tijd met veel meer heiligen in verband gebracht. Het tweede deel van de legende, de wijze waarop Hubertus tot bisschop wordt gewijd, komt vanaf de 9e eeuw voor.

Hubertus was een hoge edelman aan het hof van Theiderich III van Bourgondië. Na de dood van zijn vrouw Floribana gaf hij zich, overmand door verdriet, over aan alle mogelijke wereldse lusten, zoals drank, vrouwen en jacht. Op goede vrijdag tijdens zijn lievelingsbezigheid de jacht stond hij in de Ardense bossen plotseling tegenover een kapitaal hert. Het hert bleef staan en toen hij zijn boog reeds gespannen had, bemerkte Hubertus een lichtend kruis tussen het gewei. Getroffen knielde hij neer. Vanuit de hemel hoorde hij een stem zeggen het eeuwige leven niet te vergeten. Na deze verschijning richtte hij zijn leven geheel tot God. Hij zag zijn zondig leven in en hij gaf zijn geneugten, zoals de jacht, op. Hij verliet het hof, schonk zijn bezittingen aan de armen en vestigde zich als kluizenaar.

In 708 stierf bisschop Lambertus van Maastricht. Paus Sergius benoemde Hubertus tot nieuwe bisschop, maar deze wilde het ambt niet aanvaarden. Toen verscheen een engel aan de hemel, welke hem de bisschoppelijke stola omligde. Hubertus erkende Gods wil en aanvaardde het ambt. Met deze door de engel geschonken stola genas hij vele zieken en werd de beschermer tegen hondsdolheid. In 727 verlegde Hubertus de bisschoppstoel van Maastricht naar Luik en werd daarmee de eerste bisschop van Luik.

RA

Bronnen
Farmer, D.H. 1979. *The Oxford dictionary of saints*. Clarendon Press, Oxford.
Melchers, E. 1978. *Das grosse Buch der Heiligen*. Sidwest Verlag, München.

Patrijzen: sterk bedreigd, toch bejaagd

Wim Ruitenbeek

Het gaat slecht met de patrijs, in Nederland en in de rest van zijn verspreidingsgebied.

Enkele getallen:

- In Oostenrijk leefden in 1908 nog 427.000 patrijzen, in 1935 nog 300.800 en in 1973 nog maar 120.000.
- In West-Duitsland is de periode 1935-1939 vergeleken met de periode 1954-1958. In Hessen ging het bestand met 18% achteruit, in Rheinland-Pfalz met 39%, in Sleeswijk-Holstein met 40% en in Nordrhein-Westfalen maar liefst met 62%.

Van Denemarken en Engeland zijn vergelijkbare cijfers bekend. Cramp & Simmons (1980) schatten een gestage achteruitgang sinds ongeveer 1950 van 50 tot 90% in het gehele verspreidingsgebied. Over het bestand en de ontwikkeling daarvan in de twintigste eeuw in Nederland zijn geen betrouwbare cijfers voorhanden, maar er is geen enkele reden om aan te nemen dat het bij ons beter is. Niettemin mag de patrijs in zijn gehele verspreidingsgebied, en dus ook in Nederland, nog steeds bejaagd worden.

Biotoop — patrijzen zijn cultuurvolgers

Het oorspronkelijke biotoop van de patrijs moet uit steppen en beboste steppen bestaan hebben. Maar al sinds zeer lange tijd geeft hij in zijn gehele verspreidingsgebied de voorkeur aan kleinschalige landbouwgebieden, en is daarmee een uitgesproken cultuurvolger geworden.

Het ideale patrijsbiotoop bestaat enerzijds uit open velden die dichtbegroeid zijn met (cultuur)gewassen, maar die toch enig vrij uitzicht garanderen. Anderzijds moet er voldoende dekking zijn in de vorm van ruigten, struikgewas, heggen, houtwallen en/of bosranden. De aanwezigheid van plekken met veel (on)kruiden, zoals wegbieren, akkerranden, overhoeken en braakland, is van groot belang. In gebieden met veel akkers leven meer patrijzen dan in gebieden met hoofdzakelijk grasland. Gewassen die de voorkeur hebben zijn granen, klaver, luzerne en bonen. Ook graszaadpercelen zijn geschikt. Patrijzen houden ervan regelmatig een stofbad te nemen. Daarom is de aanwezigheid van onbegroeide, stoffige of zanderige

plekken ook belangrijk. Niet verharde wegen en paden zijn daarvoor geschikt. Op dergelijke plekken kunnen patrijzen ook de kleine steentjes vinden (het zogenoemde grit), die ze nodig hebben voor hun spijsvertering. Dit grit wordt opgenomen in de maag, waar het helpt het voedsel te vermalen.

Buiten de landbouwgebieden komen in Nederland patrijzen ook voor in de duinen, op heidevelden en op begroeide opspuitereinen. In echt bos komen ze nooit.

De dichtheden waarin patrijzen voor kunnen komen zijn sterk afhankelijk van de geschiktheid van de biotoop. De omvang van de broedterritoria, en daarmee de broeddichtheid, wordt bij voldoende voedselaanbod waarschijnlijk vooral bepaald door de mogelijkheid andere paren te mijden, en de mogelijkheid agressie te voorkomen door elkaar eenvoudig niet te zien. Daarom is de aanwezigheid van veel dekking van belang voor een hoge broeddichtheid.

Kluchten, volken en paren

Patrijzen zijn uitgesproken standvogels, die hun gehele leven in een betrekkelijk

klein gebied van hooguit enkele vierkante kilometers doorbrengen.

Een paar brengt in de loop van de zomer zijn jongen groot. Ook als de jongen in de vroege herfst volgroeid zijn, blijven de families bijeen. Deze zogenoemde „kluchten” kunnen maximaal ongeveer 15 vogels omvatten. De grootte is verder afhankelijk van het aantal jongen dat een paar grootbrengt. De samenstelling van deze familiegroepen blijft tot in november ongewijzigd. Daarna kunnen ze uitgroeien tot groepen van 20 a 30 vogels door het opnemen van ongepaarde individuen, paren die niet of zonder succes gebreed hebben, door de jacht sterk uitgedunde families, of door het samengaan van enkele onvolledige of zelfs complete familiegroepen. Deze grotere kluchten of „volken”, blijven de rest van de winter ongewijzigd. Er is een sterke groepsband, die blijkt uit agressie tegenover individuen die niet tot het eigen volk behoren en tegenover andere volken. Zo'n volk (en ook de eerdere familiegroep) bewoont een territorium. Naburige volken ontlopen elkaar het liefst, waardoor conflicten vermeden worden. Het gevolg is dat de grenzen van de territoria elkaar sterk overlappen. Ook 's winters lijkt de aanwezigheid van voldoende zichtdekking dus van belang, om visueel contact en daarmee conflicten te voorkomen, en zo kleine territoria mogelijk te maken. In het vroege voorjaar, tussen half februari en half maart, lossen de volken op in paren die een broedterritorium bezetten. Ondanks dat de families de gehele winter bij elkaar blijven, komen incestueuze verhoudingen niet voor. Paarvorming kan op verschillende manieren plaatsvinden. Binnen een volk kan een wijfje een mannetje „versieren”. Meestal is dat een adult, die als ongepaard mannetje in de herfst bij het volk gekomen is. Het initiatief ligt dan duidelijk bij de wijfjes. Ook kan een paar dat het vorige broedseizoen al bestond opnieuw gevormd worden. Als beide partners blijven leven, is een

Een klucht partij zen. (Foto Piet Zomerdijk)

meerjarige paarband bij patrijzen normaal, al kan het ook anders. Jonge mannetjes (patrijzen zijn na 1 jaar al geslachtsrijp) moeten een partner buiten het eigen volk zoeken.

Zij naderen in deze periode andere volken, wat vaak tot conflicten met een hoop gekrakeel leidt, maar uiteindelijk tot het oplossen van de volken in paren. Paren kunnen ook voortkomen uit het tumult dat ontstaat als twee volken elkaar ontmoeten.

Eenmaal gevormde paren zijn meestal stabiel, behalve als één van de partners niet actief was bij de voor ons weinig opvallende balts. Mogelijk is zo'n paar alleen ontstaan door het agressief weg pesten van potentiële concurrenten van het eigen geslacht. Ontrouw komt dus wel voor, en er zijn gevallen bekend die als verhaal in de Story of de Privé niet zouden misstaan. Zoals het geval van een bijzonder agressieve hen, die al gepaard was, maar niettemin een andere, eveneens gepaarde hen aanviel en doodde, waarna ze copuleerde met het mannetje van het slachtoffer. Daarna verliet ze die weer, evenals haar eigen mannetje, om zich te herenigen met haar partner van het vorige broedseizoen. Pas met deze kwam ze opnieuw tot broeden. Een ander wijfje, een éénjarige deze keer, versleet vier minnaars voor ze met de vijfde tot broeden kwam. Maar, zoals gezegd, een vaste paarband is de regel, als het kan zelfs voor meer dan één broedseizoen.

Gevormde paren vestigen een broedterritorium, waarvan de grenzen ook weer vooral bepaald worden door het vermijden van contact met de burens, en niet door het verdedigen van die grenzen. Oude vogels vestigen zich meestal in het gebied waar hun volk (of één van beide volken) ook de winter doorbracht. Paren van jonge vogels moeten zich meestal over een wijdere omgeving verspreiden om een nog niet bezet territorium te kunnen vinden.

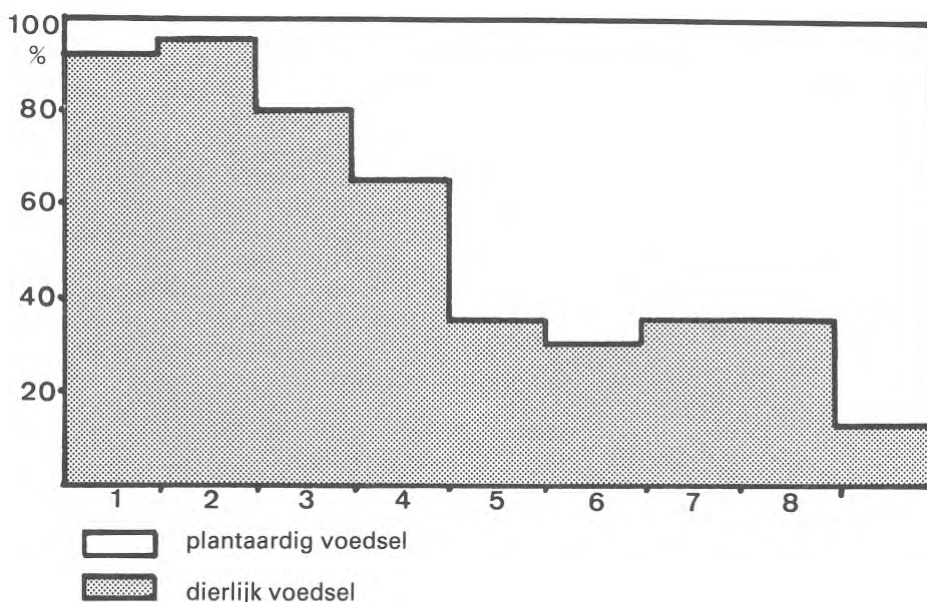
Veel eieren, weinig jongen

Het nest ligt op de grond in dichte dekking van ruige begroeiing, met een voorkeur voor de randen van velden of bossages, al komen nesten midden in cultuurgewassen ook voor.

De grootte van het legsel kan sterk variëren, en zelfs meer dan 25 eieren bedragen. Het gemiddelde in Nederland is ongeveer 15 eieren per legsel.

Zeer veel legfels gaan verloren. Normaal is een verlies van 50 tot 70% van alle legfels. In sommige gebieden kan dat oplopen tot bijna 90%.

De belangrijkste oorzaken van dit verlies van legfels zijn predatie en verstoring door mensen, dat laatste vooral door maaien en andere agrarische activiteiten. Tabel 1 geeft de oorzaak van verstoring van 402 in Engeland onderzochte legfels. Veel genoemd is ook verstoring door fazanten, hetzij doordat een fazantehaan

Figuur 1. Het aandeel van dierlijk en plantaardig voedsel in volumepercenten van het voedsel van patrijzenkuikens in de eerste 9 weken. (Naar Glutz von Blotzheim, Bauer & Bezzel, 1973).

een broedende patrijzen verjaagt, hetzij doordat een fazantehaan in een patrijzenest gaat leggen. Uit Tsjechoslowakije is bekend dat fazanten soms verantwoordelijk zijn voor 25% van de verstoringen. Ook uit Engeland is het verschijnsel gemeld. Het verlies aan jongen is ook groot. Gemiddeld halen 2,6 tot 2,8 jongen per paar de eerste herfst. Vooral de eerste 3 tot 5 weken is de sterfte onder de jongen groot. Het weer heeft daarbij een grote invloed. Jonge patrijzen kunnen slecht tegen veel regen, zodat in natte zomers zeer veel kuikens sterven. De meeste jongen raken daarentegen volgroeid in droge, warme zomers.

De meeste en grootste legfels worden geproduceerd in de periode van eind

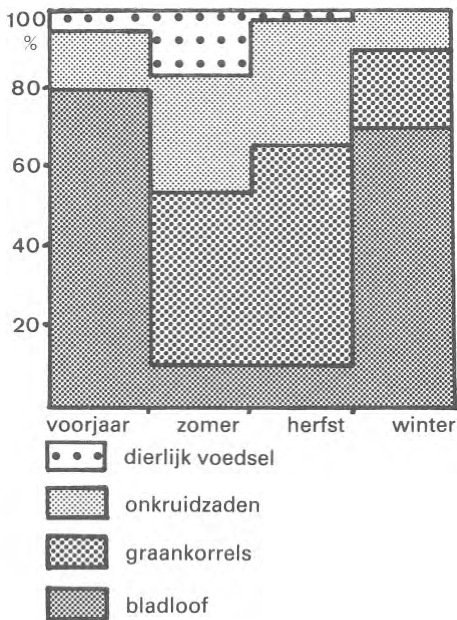
april tot ± 20 mei. De tijd, nodig voor het leggen varieert van 21 tot 26 dagen voor 15 à 18 eieren. Pas na het laatste ei wordt met broeden begonnen. Dat duurt 23 à 24 dagen. Alleen het wijfje broedt. Als de eieren uitkomen neemt het mannetje echter onmiddellijk deel aan de verzorging. Hij koestert bijvoorbeeld de eerst uitgekomen jongen, terwijl het wijfje de rest van de eieren uitbroedt. Al na 13 tot 14 dagen kunnen de kuikens vliegen, maar pas na 5 weken zijn ze volgroeid en zelfstandig. Late legfels kunnen tot in begin augustus nog uitkomen. Als op 1 september de jacht geopend wordt, zijn die jongen dus nog niet volgroeid, en ze zullen waarschijnlijk sterven als hun ouders geschoten worden.

oorzaken	aantal
predatoren	
rovende vogels (vooral kraaiachtigen)	47
vossen	24
hermelijnen	21
dassen	18
egels	18
katten	13
honden	8
ratten	7
subtotaal	156
mensen	
maaimachines	119
andere agrarische werkzaamheden	13
andere menselijke activiteiten	19
subtotaal	151
onbekend	95
totaal	402

Tabel 1. De oorzaken van verstoring van 402 legels in Engeland. (Naar Benda in Dwenger, 1973).

Voedsel

Patrijzenkuikens eten de eerste twee weken van hun leven bijna uitsluitend dierlijk voedsel, bestaand uit kleine insecten en andere ongewervelden. Daarna neemt het aandeel van het dierlijke voedsel geleidelijk af tot 15% na twee maanden (zie figuur 1). Volgroeide patrijzen eten vooral plantaardig voedsel. Dat bestaat voor ± 30% uit bladeren van klaver, grassen, bieten, kool, winterarwe, enzovoorts, voor ± 30% uit graankorrels (niet uit de aar, alleen wat op de grond valt) en voor ± 30% uit onkruidzaden. Daarnaast eten ze nog zo'n 10% dierlijk voedsel [kevers, mieren (poppen), slakken, regenwormen]. Patrijzen passen hun voedselkeuze makkelijk aan aan het voedselaanbod, dat van plek tot plek en in de loop van de seizoenen sterk kan veranderen. Ze nemen wat ter plekke en op het moment het makkelijkst te pakken is. In de loop van het jaar verandert het voedselpakket dan ook, afhankelijk van wat het seizoen te bieden heeft (zie figuur 2).

Figuur 2. Het aandeel in volumeprocenten van bladloof, graankorrels, onkruidzaden en dierlijk voedsel in het voedselpakket van volwassen patrijzen in de loop van het jaar. (Naar Glutz von Blotzheim, Bauer & Bezzel, 1973).

Weergevoelig

In een stabiel en goed broedbiotoop kunnen van jaar tot jaar flinke schommelingen optreden in de omvang van het patrijzenbestand. Die schommelingen worden vooral veroorzaakt door het weer. Allereerst is het weer van belang in de zomer, als de kuikens opgroeien. Zoals al gezegd, kunnen de kuikens slecht tegen natte zomers. In zo'n zomer zal het broedsukses gering zijn. Waarschijnlijk is het zo dat de kuikens erg kwetsbaar zijn voor kou en nattigheid, en de ouders onvoldoende bescherming kunnen bieden aan vooral grote tomen met jongen. Bovendien zal er in een natte periode minder voedsel (insekten) voor de kuikens beschikbaar zijn. Droge, warme zomers hebben natuurlijk een omgekeerd effect. Dan zal de produktie van jongen groot zijn, waardoor de totale populatie in de herfst groter is dan anders. Na de droge zomer van 1977 was dat met name het geval. Een andere kritieke periode voor de patrijzen is de winter. Enige vorst en enige sneeuwval kunnen ze goed doorstaan. Als er sneeuw ligt, dan krabben ze die weg tot ze op de grond hun voedsel kunnen bereiken. In wat dikkere pakken sneeuw graven ze zelfs tunnels. De situatie wordt pas kritiek als de sneeuw een erg dik pak vormt (>25 cm), of als door ijzel of dooi gevolgd door nieuwe vorst, een ijslaag ontstaat tussen de patrijzen en hun voedsel. Onder dergelijke omstandigheden, die ook bij ons in haast iedere strenge winter voorkomen, zijn de verliezen enorm. Uit de literatuur zijn daar veel voorbeelden van bekend. Zo ging door zware sneeuwval in Hongarije in februari 1940,

in twee nachten tijd 95% van het totale bestand verloren (Dwenger, 1973). Na onze eigen laatste strenge winter van 1978/1979 zag ik in de gebieden die ik regelmatig bezoek (de Schermer, NH) vrijwel geen patrijzen meer, terwijl er daarvoor nog een flink bestand aanwezig was. Helaas is er in de literatuur niets bekend over de effecten van deze winter op de patrijzenstand in Nederland. In de Schermer waren die in ieder geval desastreus. In deze winter heeft vrijwel geheel Nederland enkele weken onder een dikke laag ijzel gelegen, die het voedsel voor de patrijzen onbereikbaar gemaakt moet hebben. Een vraag die zeer dringend is, en die spoedig degelijk Nederlands onderzoek vereist is volgens mij: hoe is het met de stand van de patrijzen sinds de ijzelwinter van 78/79?

Moderne landbouw: de grootste boosdoener

Over de belangrijkste oorzaak van de overal gesignaleerde achteruitgang zijn alle onderzoekers het eens: dat is biotoopvernietiging door de ontwikkelingen van de moderne landbouw. In het kort komen die voor de patrijs negatieve ontwikkelingen hier op neer:

- Door ruilverkavelingen en vergroting van percelen zijn veel heggen, houtwallen en voor machines onbereikbare overhoeken verdwenen.
- Door toenemende mechanisatie zijn steeds meer legfels, jongen en zelfs oude vogels gesneuveld bij het maaien, dat door toenemend kunstmestgebruik bovendien steeds eerder plaatsvindt.
- Door het gebruik van herbiciden en insecticiden zijn er minder insecten en onkruidzaden, waardoor de hoeveelheid voedsel, vooral voor de kuikens sterk is afgenomen.
- Veel voor patrijzen gunstige gewassen als vlas, koolzaad, klaver en luzerne zijn verdwenen of worden veel minder verbouwd. De oppervlakte die met granen bebouwd wordt is ook sterk afgenomen ten gunste van voor patrijzen minder geschikte gewassen als aardappels, suikerbieten en mais.
- Stoppelvelden van graanakkers worden al voor de winter geploegd, waardoor veel voedsel in de vorm van valgraan voortijdig verdwijnt.
- Veel zand- en grindwegen worden geasfalteerd, waardoor de mogelijkheid van stofbaden en het opnemen van grit verdwijnt.

Bescherming?

Toen in de loop van deze eeuw jagers uit alle delen van Europa aan de omvang van hun jachtbuit gingen merken dat het aantal patrijzen drastisch verminderde, ondernamen jachttopzieners en jagers overal verwoede pogingen om het patrijzenbestand zo hoog mogelijk te houden. Zo kon kolonel J. K. Stanford

in zijn in 1963 in Engeland verschenen boekje „Partridge Shooting” spijtig vaststellen dat het rond de eeuwwisseling in sommige delen van Engeland nog mogelijk was bij één jachtpartij met acht geweren meer dan 1000 patrijzen te schieten, terwijl je tegenwoordig blij mag zijn als dat er 20 zijn. Hij adviseert daarom aan jachtopzieners de felle bestrijding van predatoren, waaronder roofvogels, kraaiachtigen, egels en kleine marterachtigen.

Om de kans op predatie van eieren en jongen zo klein mogelijk te maken, adviseert hij allerlei kunstgrepen, waaronder het vangen en in gevangenschap laten broeden van de paren, of het uitbroeden van de eieren door een kip.

De broedmachine was kennelijk nog niet uitgevonden. Dit soort maatregelen leidden tot een levendige handel in patrijzeëieren, waardoor de prijzen in Engeland opliepen tot 30 a 35 pond per 100 stuks. Dat leidde natuurlijk weer tot het leegroven van nesten. Ook elders in Europa kwamen dit soort praktijken voor. Bovendien is het in West-Europa lange tijd gebruikelijk geweest patrijzen uit Oost-Europa (vooral uit Hongarije) uit te zetten. Wat dat voor effecten had op de stand in Hongarije, vroeg niemand zich af.

In recente jagersliteratuur komen dit soort adviezen gelukkig niet meer voor (althans niet in Nederland). In de brochure „De Patrijs” van de KNJV uit 1981 (Siebenga, 1981) wordt uitzetten zelfs afgeraden, om de eenvoudige reden dat het niets uithaalt. Weinig konsekwent volgen op dat advies echter wel enige adviezen over hoe je dat het beste doet kunt.

Natuurlijk hadden al dit soort

Patrijzenjacht in vroeger tijd. (Foto John Tarlton)

maatregelen geen enkel positief effect op de patrijzenstand. Als aan de elementaire voorwaarden die een soort aan zijn biotoop stelt niet voldaan is, helpt dergelijk kunst- en vliegwerk niets. Zinvoller is waarschijnlijk bijvoeding in de winter, vooral bij veel sneeuw en ijzel, al is het een dubieuze zaak als dat alleen gebeurt om er in de volgende herfst meer te kunnen schieten. Zinvolle bescherming zal vooral gezocht moeten worden in het behoud van geschikte biotopen, en waar mogelijk het herstel daarvan.

Jacht

De jacht op de patrijs is in Nederland geopend van 1 september tot en met 31 december. Op 1 september zijn er nog families met onvolgroeide jongen. Dat maakt het op zijn minst wenselijk de opening van de patrijzejacht te verschuiven naar op zijn vroegst 15 september.

Siebenga (1981) stelt dat de jacht niet verantwoordelijk is voor de achteruitgang van de patrijs in Nederland. Zijn redenering luidt: De normale sterfte van september tot het volgende broedseizoen bedraagt 30 à 40%. Het normale afschotpercentage is ongeveer 25% (30% volgens andere bronnen).

Dat is minder en er is dus niets aan de hand. De jager „oogst” (wat een walgelijk staaltje van taal-vervuiling is dat toch) slechts in de herfst wat anders later in de winter toch een natuurlijke dood zou sterven.

Op zich is die redenering juist, althans als het afschotpercentage in werkelijkheid niet hoger is. Maar hij houdt er geen rekening mee dat op deze wijze natuurlijke selectie vervangen wordt door het volstrekt willekeurige doden door de jager. Bovendien is in de periode van de jacht (de herfst) nog volstrekt onduidelijk hoe groot de tol zal zijn die de erop volgende winter zal heffen. Zeker is dat strenge winters een hogere sterfte dan 30 à 40% tot gevolg hebben. En welke jager garandeert dat hij niet juist de sterkste exemplaren, met

de grootste overlevingskans, heeft „ge oogst”?

Jagerslol of volledige bescherming?

De jacht op patrijzen is pure plezierjacht. Patrijzen zijn niet schadelijk voor de landbouw of voor wat dan ook, en er is geen enkel argument voor regulering van de stand, integendeel. Op zich is dat gegeven natuurlijk reden genoeg om tegen de jacht op patrijzen te zijn. Andere argumenten tegen de patrijzejacht zijn:

— De jacht staat goed onderzoek naar de ekologie en de bestandsontwikkeling van de patrijs in de weg. Een soort die zo intensief bejaagd wordt is weinig aantrekkelijk voor biologisch onderzoek. Ieder gegeven over reproductie en mortaliteit, maar ook over gedrag, is beïnvloed door menselijke ingrepen. Wat is er nog natuurlijk aan een soort die enerzijds een vrijwel vast verlies van ± 30% van zijn herfstpopulatie door afschot kent, en waarvan anderzijds geprobeerd wordt de stand met kunst en vliegwerk op te voeren. Alleen dat gegeven al zal goedwillende biologen ontmoedigen.

- De jacht heeft waarschijnlijk invloed op het gedrag van deze vogels. Het is in de broedtijd op vele plaatsen een vertrouwelijk soort. In het jachtseizoen veranderen ze echter in zeer schuwe dieren. Dat maakt het voor andere mensen dan jagers moeilijk ongestoord van deze leuke vogels te genieten.

- Iedere beschermingsmaatregel is bij voorbaat moreel verdacht, zolang die er alleen voor dient in de herfst meer te kunnen schieten, of daar op zijn minst de mogelijkheid voor schept. Dat zal de medewerking van niet-jagers aan beschermingsmaatregelen bemoeilijken. Zou u mee willen betalen, bijvoorbeeld via de belasting, aan een hoger afschot? - Geforceerde pogingen om de stand op

peil te houden ten behoeve van de jacht, doen de natuur in zijn totaal meer kwaad dan goed, vooral de bestrijding van predatoren. Ook komen zulke maatregelen de natuurlijkheid van de patrijs zelf niet ten goede. Zeer makkelijk kunnen ze daardoor, net als de fazanten, tot een soort pluimvee degenereren.

- Het is niet te verdedigen om een soort die het door menselijke ingrepen in het landschap toch al zo moeilijk heeft, ook nog eens af te gaan schieten.

Het enige argument vóór de patrijzejacht is jagerslol.

En daarmee is de jacht op patrijzen uiteindelijk een moreel probleem. „Ik houd buitengewoon veel van patrijzen”, schrijft de al eerder geciteerde kolonel Stanford in zijn inleiding. „In dat licht”, vervolgt hij, „lijkt het voor sommige lezers misschien hypocriet als ik beken dat ik met plezier op patrijzen heb geschoten, bijna 60 jaar lang.” Inderdaad, kolonel.

Literatuur

- Cramp, S. & K.E.L. Simmons, 1980. *Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa. The birds of the Western Palearctic. Volume II Oxford enz.*
- Doude van Troostwijk, W. J., 1968. *Das Rebhuhn (Perdix perdix) in den Niederlanden. Z. Jagdwiss. 14, p. 1-12.*
- Dwenger, Rolf, 1973. *Das Rebhuhn, Perdix perdix, Wittenberg Lutherstadt.*
- Glutz von Blotzheim, Urs. N.; Kurt M. Bauer & Enhard Bezzel, 1973. *Handbuch der Vogel Mitteleuropas, Band 5. Frankfurt am Main.*
- Kleyn, K. P. & A. J. Ijzerman, 1977. *Oorzaken van veranderingen in de stand van de patrijs (Perdix perdix) in Nederland. Doct. verslag R.I.N.*
- Peeters, Ronald, 1977. *Patrijzenonderzoek in de Bemmelse Polder, de Gendse Polder en de Ooypolder bij Nijmegen. Doct. verslag R.I.N.*
- Siebenga, S., 1981. *De patrijs. K.N.J.V.-publikatie 3.*
- Stanford, J. K., 1963. *Partridge shooting, London.*

(Foto Piet Zomerdijk)

Klein grut

Nachtvissen wederom toegestaan

Voor het visseizoen 83/84 is het in de maanden juni, juli en augustus toegestaan ook 's nachts te vissen. In de overige maanden mag men tot twee uur na zonsondergang vissen. Om in deze maanden toch 's nachts te mogen vissen moet de visrechtgebende een ontheffing aanvragen. Dergelijke ontheffingen worden in het algemeen verleend, indien de belangen van de beroepsvisserij niet geschaad worden. Het nachtvisserij betekent ook 's nachts verstoring door de mens langs de waterkant. Deze extra verstoring valt juist in een periode, dat veel watervogels broeden of jongen hebben. Ongeveer 180.000 vissers maken van deze mogelijkheid gebruik. Controle op hun doen en laten is 's nachts vrijwel onmogelijk. Het biedt stropers een ideale dekmantel voor hun activiteiten. Voor het natuurbehoud is nachtvisserij duidelijk een slechte zaak. Bovendien zullen veel vissers door het gebrekkige zicht veel vissen onnodig verwonden. (Vanuit de vis bezien is vissen sowieso onnodig). Bewegingen van de dobber zullen bijvoorbeeld minder snel opgemerkt worden met vergrote kans op slikken van de haak en inwendige verwondingen. Kennelijk is de status van een vis gedaald tot recreatievoorwerp en wegwerpartikel. Dit is jammer want ook vissen zijn een belangrijk onderdeel van het ekologisch systeem. Hopelijk zal de minister van landbouw en visserij in de toekomst vissen ook zien als levende dieren met een pijngevoel en een plaats in de natuur. Mogelijk worden dan ook natuurbeschermingsbelangen in zijn overwegingen ten aanzien van de sportvisserij betrokken en niet alleen politiek gewin, zoals het paaien van 11/2 miljoen sportvissers.

RA

Nieuw tijdschrift „Molm”

De Stichting Kritisch Bosbeheer heeft haar oude nieuwsbrief verbeterd en omgevormd tot het tijdschrift „Molm”. In „Molm” verschijnen artikelen met betrekking tot een bosbeheer gevoerd op ekologische gronden. In het eerste nummer staat onder meer een artikel over het vliëgend hert. „Molm” verschijnt 4x per jaar en is gratis voor de donateurs van de SKB, die meer dan f 20,- per jaar schenken. (SKB te Boxtel, giro 3896353). Meer informatie: SKB, Postbus 72, 3500 AB Utrecht.

Ooievaars in Nederland

Bij uitgeverij Oberon is onlangs een boek verschenen over de ooievaar in Nederland. Het eerst vallen de vele, vaak schitterende foto's op (meer dan 60% is foto). De tekst daarentegen stelt teleur, vooral qua informatie. De inhoudsopbouw is enigszins chaotisch door de elkaar overlappende hoofdstukken. Jammer is ook het niet gebruiken van grafieken of tabellen, want juist daar waar een hoop informatie gespuut moet worden, kan dat verhelderend werken. Een bezwaar, vanuit de SKF bezien, tegen dit boek is de lofzang op het ooievaarsherintroductieproject, „Het Liesveld”. Onderwerpen, als de oorzaak van het verdwijnen, voedselproblematiek of bedreigingen onderweg, komen niet goed uit de verf. Onduidelijk blijft de situatie voor de ooievaar werkelijk verbeterd is en de gefokte ooievaars een kans op overleven hebben. Het feit dat een Liesveld-ooievaar met een wild exemplaar gebroed heeft, maakt nog geen lente. De achteruitgang van de ooievaar is daarmee niet gekeerd en de effectiviteit van het Liesveld niet bewezen. Op dit terrein hadden de auteurs zich wel iets kritischer mogen opstellen.

RA

Piers Hayman, Dick Jonkers en Piet van Zalinge. Ooievaars in Nederland. Uitgave Grasduinen/Oberon, Haarlem 1983. Ingebonden 121 pagina's, prijs f 27,50.

Drum en de vissen

De shag fabrikant Douwe Egberts wil meeprofiten van de opening van het visseizoen. Rond het merk „Drum” is op het moment een speciaal op vissers gerichte reclamecampagne gesponnen. De indruk wordt gewekt, dat „Drum” en visser onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Daartoe worden vissers opgeroepen speciaal enige spullen, zoals vispet, regenjas, paraplu en visstoeltje, in de „Drum-Store” te kopen. Uiteraard alle artikelen voorzien van opvallende reclame opschriften. Een ding ontgaat de SKF: wat is de binding tussen sportvissen en drumshag? Misschien zit het in de waarschuwing op het shagpakje. Daar staat vermeld „Roken bedreigt de gezondheid”. Zo is sportvissen slecht voor de gezondheid van de vissen. Als de fabrikant van „Drum” eerlijk is drukt hij dat ook op het pakje, dan hebben „Drum” en vissen pas echt iets met elkaar te maken.

RA

Bescherming kok- en zilvermeeuw

Voor 1 januari 1979 werden kok-, zilver- en grote mantelmeeuwen telkens voor een periode van 2 jaar onbeschermd verklaard. Na deze datum gebeurde dit onbeschermd verklaren alleen nog voor de spreeuw. De argumentatie voor deze beleidswijziging was, dat het niet nodig bleek de drie meeuwensoorten buiten de wet te stellen. Bij schade kunnen de Commissarissen der Koningin een vergunning voor het doden van meeuwen afgeven (Vogelvergunning H). Ondanks het advies van de natuurbeschermingsraad, die voorstelde kok- en zilvermeeuw weer onbeschermd te verklaren, heeft minister Braks van landbouw en visserij toch besloten de regeling voor 1983 niet te veranderen. Wel heeft de minister aangedrongen op een snelle afhandeling van de aanvragen voor een Vogelvergunning H bij meeuwenschede. De SKF is blij met dit besluit van de minister. Het sluit aan bij ons standpunt, dat men de natuur haar gang moet laten gaan en slechts bij ernstige ontsporingen of schade moet ingrijpen. Hopelijk kan de minister van landbouw en visserij ook in 1984 dit beleid voortzetten. Wellicht kan hij deze regeling uitbreiden naar de spreeuw, welke nog steeds een miskende vogel is.

RA

Bedreigde planten en dieren in Vlaanderen

De Koninklijke Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie „De Wielewaal” heeft ter gelegenheid van haar 50-jarig bestaan een brochure samengesteld over bedreigde planten en dieren in Vlaanderen. De besproken soorten (plant, insect, vis, amfibie, reptiel, vogel of zoogdier) kunnen beschouwd worden als indicatoren voor een verarmend milieu. Van ongeveer 80 soorten wordt hun voorkomen in Vlaanderen besproken vaak met behulp van verspreidingskaartjes. Vervolgens wordt ingegaan op de reden van achteruitgang en hun toekomstperspektieven. Vele menselijke ingrepen blijken hun werking op flora en fauna niet gemist te hebben. Kritische soorten zijn zeldzaam geworden. Met de uitgave van dit werkje hoopt „De Wielewaal” bij te dragen tot het besef, dat een actieve bescherming een dringende noodzaak is. Een brochure als deze stemt tot nadenken, maar er blijkt ook duidelijk uit dat het voor de meeste soorten nog niet te laat is.

RA

Rudy Willocks (redactie), Bedreigde planten en diersoorten in Vlaanderen. Uitgave De Wielewaal, Graatker 11, 2300 Turnhout, offsetdruk 64 pagina's. Te bestellen door overmaking van BF 200 op rekening 000-0319785-73 ten name van De Wielewaal te Turnhout, onder vermelding van „Bedreigde planten en dieren in Vlaanderen”.

Havik, buizerd, KNJV en Vogelbescherming

Net als vorig jaar worden ook dit jaar havik en buizerd weer bedreigd door een enorme agressie. Momenteel (juni) zijn reeds meer dan 110 gevallen van versterking, vergiftiging of afschot van deze vogels bij Vogelbescherming bekend. Uit tellingen in Limburg blijkt dat van de ongeveer 100 havikhorsten er 45 verstoord zijn. Ook vanuit Twente en Drente worden veel gevallen gemeld. In Drente zijn zelfs enkele jachtinspecteurs verbaliseerd wegens het vernietigen van havikenbroedsels. Dit wijst naar de daders van de slachtingen. De enige die menen belang te hebben bij het uitroeien van roofvogels zijn de jagers. Van landbouw of vogelaarszijde hoort men geen bezwaren. Het blad „de Nederlandse Jager” laat daarentegen bijna elke aflevering weten, dat er teveel haviken zijn. Zij vinden havik en buizerd schadelijk voor de door hen zo begeerde jachtwildsoorten, zoals fazant, haas en konijn. Telkens hamert de KNJV op het feit, dat naar hun mening maatregelen genomen moeten worden ter beteugeling van de aantallen roofvogels. De wet laat dit niet toe, maar die moet dan maar veranderd worden. Door de konsekwente herhaling van deze verhalen met een anti havik stemming, wordt de gewone onwetende jager aangemoedigd iets te doen om zijn wild te „beschermen”. Dat soorten als haas en patrijs door heel andere oorzaken in aantal achteruitgaan doet kennelijk niet terzake. Behalve dat jagers de enige groep met een duidelijk motief zijn wijst ook de wijze waarop de dieren gedood worden in hun richting. Het doorschieten van nesten, vogels met hagelkorrels in het lijf en het uitleggen van aas, vergiftigd met strygnine of parathion, zijn typische jagersmethoden ter verdelging van „schadelijk” wild. Net als vorig jaar is Vogelbescherming ook dit jaar in de weer met havik en buizerd. Helaas heeft zij gemeend dit jaar samen met de KNJV in een gezamenlijke aktie het illegaal doden van roofvogels te moeten veroordelen. De Jagersvereniging zegt samen met vogelbescherming ferm „nee” tegen de illegale bejaging, maar van de stemmingmakerij wordt geen afstand genomen. Het stemmingkweken onder de jagers kan gewoon doorgaan, evenals de akties van de jagers om buizerd en havik weer legaal bejaagd te krijgen. Het verschil in doelstelling tussen Vogelbescherming en Jagersvereniging, totale bescherming versus legaal bejagen, wordt verdoezeld. Het enige waar de KNJV tegen is, is de door hen zelf veroorzaakte uitwas van illegaal doden. De achterliggende oorzaak van de roofvogelslaching blijft bestaan. De KNJV heeft gewoon even haar handen schoongewassen in het teiltje van Vogelbescherming.

Nieuw tijdschrift „Carnivora”

„Carnivora” is het driemaandelijkse tijdschrift van de Nationale Campagne Bescherming Roofdieren in Vlaanderen. De NCBR streeft naar een totale bescherming van alle inheemse roofdieren. Het blad is de spreekbuis van de vlaamse NCBR naar haar donateurs. In het blad wordt verslag gedaan van de aktiviteiten en wordt informatie gegeven over roofdieren. Een abonnement op „Carnivora” kost BF 400. (NCBR-Vlaanderen, Postbus 10, 9740 Gavere, België rekening 068-0776500-42) Voor dit bedrag ontvangt men naast „Carnivora” tevens „Eliomys”, het tijdschrift van de Vlaamse Zoogdierwerkgroep gratis.

Vogels van Ameland

In 1976 verscheen van A. Valk de KNNV wetenschappelijke mededeling nr. 112 „De broedvogels van Ameland”. Tot zijn overlijden in 1981 is hij bezig geweest gegevens te verzamelen over niet broedende vogels op Ameland. De Fryske Foriening foar Fjildbiology wil zijn werk graag voortzetten. Zij hoopt de beschikbare gegevens aan te vullen met het verzamelen van waarnemingen en het houden van inventarisaties en tellingen in de komende jaren. Het plan is om te komen tot een nieuwe avifauna. Beschikt u over gegevens van broedvogels of niet broedende vogels stuur deze dan naar de FFF. Het korrespondentieadres is: H. Engelmoer, Veemanstraat 12, 9034 HC Marssum.

Spitse opmerking

De bekende NOS-discjockey Frits Spits heeft onlangs in zijn radioprogramma „De Avondspits” tijdens een radiospelletje zijn afkeer laten blijken voor het rapen van kievitseieren. Hij deed dit toen de kandidaat van het spel, een Friese kievitseierenraper, de discjockey uitnodigde om mee te gaan rapen. De Fries kreeg een resoluut „nee” te horen. GvW

Gids van giftige planten

Bij de uitgeverij Elsevier is verschenen Elseviers gids van giftige planten. In deze gids worden ruim 300 planten beschreven, welke giftig zijn voor mens of dier. De gids geeft bij elke plant aan wat de giftige delen zijn en welke chemische stoffen verantwoordelijk zijn voor de giftigheid. Ook de effecten van de giftige planten op mens en dier worden beschreven. Af en toe wordt ook de werking van giftige planten op wilde dieren beschreven, maar hierover is kennelijk weinig bekend. Het is een gids vol nuttige informatie.

M. de Cleene, Elseviers gids van giftige planten, Elsevier Amsterdam-Brussel 1973. Ingebonden 274 pagina's, prijs f 34,50.

Vraagtekens bij muskusrattenbestrijding

De Stichting Kritisch Faunabeheer is niet de enige, die de mening is toegedaan, dat het vangen van muskusratten een uitzichtloze weg is. Bij de opening van een tentoonstelling over de muskusrat in het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie in Leiden heeft de dijkgraaf van het hoogheemraadschap van Rijnland, ir. E. H. baron van Tuyll van Serooskerken zich kritisch uitgelaten over de effectiviteit van het muskusrattenvangen. Hij stelde dat het onderlopen van een enkele Rijnlandse polder ongeveer even veel zal kosten, als de huidige kosten van de muskusrattenbestrijding, cirka 12 miljoen gulden. Ondanks de vangst van 178.000 exemplaren in 1982 ruikt de muskusrat nog steeds op (zie ook Argus 82/4. De dijkgraaf meent dat de 450 vangers de muskusrat niet kunnen stuiten in een verdere uitbreiding van zijn areaal. Hij denkt dat alleen preventieve, op biologische kennis berustende, bestrijdingsmethoden sukses kunnen hebben. Het huidige onderzoeksbudget van 500.000 gulden is onvoldoende om een dergelijke methode te kunnen vinden. Zo'n preventieve bestrijdingsmethode kan het dure vangen overbodig maken, aldus de dijkgraaf. De SKF stemt van harte in met deze aanbevelingen van de dijkgraaf van het hoogheemraadschap Rijnland. Wil u meer informatie over de muskusrat bezoekt dan de muskusrattententoonstelling in de Oranjerie van de Leidse Hortus Botanicus, ingang Rapenburg 73, te Leiden. Openingstijden maandag tot en met zaterdag van 9.30 tot 16.30 uur. De tentoonstelling loopt tot 25 september 1983.

Leven en Overleven

In het boek „Leven en Overleven” van Jan Bos en Bert Koetzier wordt per provincie een overzicht gegeven van de stand van zaken met betrekking tot behoud en bedreiging van de natuur. Van elke provincie worden de belangrijkste natuur en cultuur elementen besproken met daarbij het gebruik door de mens en de veranderingen van de laatste tijd. Daarnaast worden in een kader nog specifieke bijzonderheden gegeven. In dit boek wordt niet alleen beschreven hoe mooi de natuur is, maar wordt vooral ook ingegaan op de voortschrijdende verarming. Helaas blijft het meestal bij de konstatering daarvan, echt stelling nemen doen de auteurs weinig. Desondanks een boek vol informatie over aktuele natuurbeschermingsproblemen.

Jan L. Bos en Bert Koetzier, Leven en Overleven. Uitgeverij Bosch & Keuning, Baarn 1983, 128 pagina's, Prijs f 29,90.

Zoogdieren, vogels en bosstructuur

De stichtingen Het Vogeljaar, Huid en Haar en Kritisch Bosbeheer maken zich zorgen over de leefbaarheid van de Nederlandse bossen voor de inheemse fauna. Om dit probleem onder de aandacht te brengen hebben de tijdschriften het Vogeljaar en Huid en Haar hier beiden een themanummer aan gewijd. In de beide uitgaven wordt een beeld geschetst van het verdwijnen van het oorspronkelijke bos in Nederland en de daarmee samenhangende achteruitgang van zoogdier- en vogelstand.

In de vorige eeuw zijn grote oppervlakten bos aangeplant. Deze bossen lijken in niets op de oorspronkelijke bossen. Het gangbare bosbeheer is voornamelijk op houtproductie gericht, waarbij de natuur weinig mogelijkheden tot ontwikkeling wordt geboden. Het gevolg is een voor veel diersoorten onherbergzaam bos. In het Vogeljaar worden enkele oorzaken van de achteruitgang van de vogelstand geschetst. Vooral de jeugdige leeftijd van het bos door vroegtijdig kappen van bomen, het verwijderen van struiken en dood hout beperken de levensmogelijkheden voor vogels. Een illustratie van deze onnatuurlijkheid is het ophangen van nestkasten ter compensatie van het gebrek aan natuurlijke hollen.

In Huid en Haar komt allereerst de invloed van zoogdieren op het bos aan bod (konijn, bever) en vervolgens wordt de invloed van het bos op het voorkomen van zoogdieren besproken (muizen, vleermuizen en boomkruiper). Ook wordt ingegaan op de mogelijke herintroductie van grote grazers (wisent en eland) en de gunstige effecten, die deze hebben op het scheppen van leefomstandigheden voor andere dieren. In de themanummers staan aanbevelingen om tot bosbeheer te komen, waarbij spontane processen een kans krijgen. Te denken valt ondermeer aan het gebruik van inheemse boomsoorten, spontane verjonging, het laten staan van stervende en dode bomen en het instellen van speciale reservaten. Het resultaat zal een rijker en gevarieerder vogel- en zoogdierbestand zijn.

Het themanummer van Het Vogeljaar is te bestellen door storting van f 5,- op giro 964472 van Administratie Het Vogeljaar te Delft, onder vermelding van „bosstructuur/vogels“.

Het themanummer van Huid en Haar is te bestellen door storting van f 5,35 op giro 2707408 van Mw. J. Ameling-Leenreijze te Didam, onder vermelding van „Themanummer bosstructuur“.

Rektifikatie

Het foto-onderschrift op bladzijde 4 in Argus 83/2 moet luiden: Foto Henk Harmsen, Archief Het Vogeljaar.

Dierenbescherming en de sportvissers

Onder de titel „dierenbescherming vriendelijk voor vissers” schrijft Peter Bos in het mei-nummer van Argus een artikel over de houding van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren tegenover de sportvisserij. Het is zeer te betreuren dat Peter Bos geen contact opgenomen heeft met onze vereniging; als hij dat wel gedaan zou hebben, zou de konklusie van zijn artikel geheel anders luiden. Het is beslist onjuist te stellen „dierenbescherming en sportvisserij, twee volkomen tegenstrijdige begrippen die toch blijken samen te gaan.”

De dierenbescherming zou niets liever hebben dan een onmiddellijke beëindiging van het sportvissen. Met dit uitgangsprincipe zou miljoenen dieren het leed bespaard blijven en daar staan wij als dierenbescherming immers voor! Het is echter de vraag of het voor de dieren zin heeft om uitsluitend gefixeerd te zijn op de afschaffing van een alom ingeburgerde gewoonte. Voor een select clubje dierenvrienden treed je dan wel krachtadig op, maar de effecten bij de massa zijn nihil. Daarom heeft de dierenbescherming naast het behoud van ons uitgangsprincipe ook gekozen voor een korte-termijn aanpak. Deze benadering beoogt in eerste instantie de excessen uit te bannen en tevens een mentaliteitsomgeving tot stand te brengen. Dit laatste pogen we te realiseren door voortdurend erop te wijzen dat vissen ook gevoel hebben. Vervolgens hopen we dan te bereiken dat vissen niet langer als „tweede-rangs” dieren beschouwd worden, maar volwaardig bescherming gaan genieten. Dit is dan de overgang van het korte-termijn naar lange-termijnbeleid, dat uiteindelijk moet resulteren in een stopzetting van de sportvisserij.

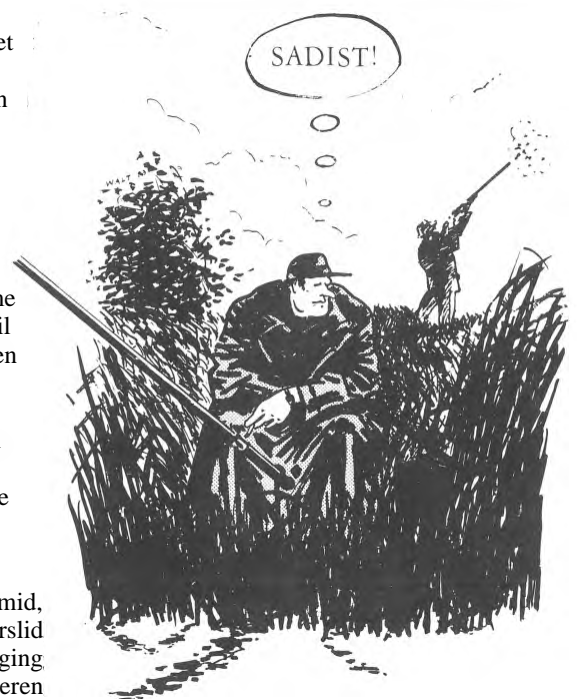
Het is onze vaste overtuiging dat we met dit beleid meer bereiken voor de vissen dan met het uitsluitend verkondigen van een volledige afwijzing. Met andere woorden: aan dit beleid hebben geen andere motieven dan weloverwogen dierenbeschermingsuitgangspunten ten grondslag gelegen. Wat betreft de contacten met de sportvisserij organisaties en de deelname aan de hengelsporttentoonstelling wil ik nog opmerken dat we deze activiteiten ontplooiën in het kader van het korte-termijnbeleid en de beoogde mentaliteitsverandering. Overigens zijn onze gesprekspartners volledig op de hoogte van ons uitgangsprincipe, dat we hopen te bereiken.

Henk Smid,
hoofdbestuurslid
Nederlandse Vereniging
tot Bescherming van Dieren

Einddoel zoek

Het is natuurlijk helemaal waar dat een zo ingeburgerde gewoonte als het sportvissen niet een-twee-drie af te schaffen is. Het korte termijn beleid van de Dierenbescherming is dan ook op zich een goede zaak. Wij vinden echter dat een organisatie als de Dierenbescherming haar hoofddoel: de beëindiging van de sportvisserij en een volledige bescherming van de vissen niet uit het oog mag verliezen. En dat doet zij wel. In de brochure „Dierenbescherming en Sportvisserij” wordt met geen woord gerept over dit lange termijn beleid. Ook in de diverse artikelen over sportvissen in het Dierenbeschermingsblad „Dier” is hier niets van terug te vinden. Integendeel, het septembernummer van 1981 vermeldt dat een hoofdrol in het sportvisserijbeleid van de Dierenbescherming wordt gespeeld door de heer J. Hakvoort, bestuurslid van de Dierenbescherming. De heer Hakvoort is daarnaast ook een sportvisser en voorzitter van de hengelsportvereniging „De Blijde Baars” (?). In hetzelfde artikel staat dat de samenspraak tussen de dierenbescherming en de sportvisserij-organisaties moet leiden tot één doel: een zo humaan mogelijke behandeling van gevangen vissen. Van het uitgangsprincipe van de Dierenbescherming is niets terug te vinden. De doorsnee hengelaar zal hier dan ook geen weet van hebben. Een averechts effect van het Dierenbeschermingsbeleid, namelijk vissers met een schoon geweten zolang zij maar netjes vissen, kan het gevolg zijn.

redactie Argus

Bejaagbare soorten schietseizoenen 1983-1984

Reinier Akkermans en Gerrit van Weess

kategorie/soort	juli	aug.	sep.	okt.	nov.	dec.	jan.	feb.	mrt.	apr.	mei	juni
A grof wild												
edelhert			1	1	1	1	1	1	1	1		
ree			1	1	1	1	1	1	1	1		
wild zwijn			1	1	1	1	1	1	1	1		

¹⁾ jacht uitsluitend toegestaan op afschotvergunning.

Voor de jacht op moeflon en damhert worden slechts incidenteel afschotvergunningen afgegeven.

kategorie/soort	juli	aug.	sep.	okt.	nov.	dec.	jan.	feb.	mrt.	apr.	mei	juni
B klein wild												
fazant				15	15	15	15	15	15	15	15	15
patrijs			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
houtsnip				15	15	15	15	15	15	15	15	15
haas				15	15	15	15	15	15	15	15	15

De jacht op korhoen is het gehele jaar gesloten.

kategorie/soort	juli	aug.	sep.	okt.	nov.	dec.	jan.	feb.	mrt.	apr.	mei	juni
C waterwild												
grauwe gans ²⁾				1	1	1	1	1	1	1	1	1
kolgans ²⁾				1	1	1	1	1	1	1	1	1
gewone rietgans ²⁾				1	1	1	1	1	1	1	1	1
wilde eend ³⁾	24											
slobeend ⁴⁾		18										
wintertaling ⁴⁾		18										
smient ⁵⁾				1	1	1	1	1	1	1	1	1
pijlstaart ⁵⁾				1	1	1	1	1	1	1	1	1
tafeleend				1	1	1	1	1	1	1	1	1
krakeend				1	1	1	1	1	1	1	1	1
toppereend				1	1	1	1	1	1	1	1	1
kuifeend				1	1	1	1	1	1	1	1	1
watersnip				18	18	18	18	18	18	18	18	18
meerkoet				18	18	18	18	18	18	18	18	18
goudplevier					1	1	1	1	1	1	1	1

²⁾ jacht alleen toegelaten van een ½ uur voor zonsopgang tot 10 uur 's ochtends.

³⁾ vangen met eendekooi toegestaan van 24 juli tot en met 13 februari.

⁴⁾ vangen met eendekooi toegestaan van 18 augustus tot en met 31 januari.

⁵⁾ vangen met eendekooi toegestaan van 1 september tot en met 31 januari.

De jacht op brandgans, rotgans, canadese gans, roodhalsgans, dwerggans, kleine rietgans, nijlgans, bergeend, brilduiker, krooneend, eidereend, zwarte zeeëend, brilzeeëend, grote zeeëend, witkopenend, witoogend, grote zaagbek, middelste zaagbek, nonnetje, ijseend, zomertaling, mandarijneend, casarca, poelsnip en bokje is het gehele jaar gesloten.

soort	juli	aug.	sep.	okt.	nov.	dec.	jan.	feb.	mrt.	apr.	mei	juni
D wild genoemd in artikel 8, lid 1 („schadelijk wild”)												
houtduif	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
zwarte kraai	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
kauw	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
ekster	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
vlaamse gaai												
konijn	15											
vos	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
verwilderde kat	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

soort	juli	aug.	sep.	okt.	nov.	dec.	jan.	feb.	mrt.	apr.	mei	juni
E wild aangewezen op grond van artikel 54 („schadelijke exoten”)												
beverrat	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
muskusrat	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
amerikaanse nerts (mink)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
wasbeer	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
marterhond	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

soort	juli	aug.	sep.	okt.	nov.	dec.	jan.	feb.	mrt.	apr.	mei	juni
F overig wild												
bunzing		15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
hermelijn		15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
wezel		15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15

De jacht op roek, bonte kraai, eekhoorn, boommarter, steenmarter, das, otter, zeehond en wilde kat is het hele jaar gesloten.

soort	juli	aug.	sep.	okt.	nov.	dec.	jan.	feb.	mrt.	apr.	mei	juni
G vogels uit de Vogelwet 1936 („onbeschermde vogels”)												
huismus	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
spreeuw	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

De jacht op alle door de Vogelwet 1936 beschermde soorten is het hele jaar verboden.

juli	aug.	sep.	okt.	nov.	dec.	jan.	feb.	mrt.	apr.	mei	juni
------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	-----	------

Op de in de tabel genoemde soorten mag gedurende het met een zwarte balk aangegeven deel van het jaar gejaagd worden. De cijfers aan het begin en het eind van de balk zijn respectievelijk de begin- en sluitingsdatum van de jacht op de betreffende soort.

1

5

8

16

19

17

3

7

2

1. Set van 4 ronde SKF stickers, verschillende teksten, kleur rood, blauw, groen en zilver.
per set van 4 stuks f 2,60
per 4 sets van 4 stuks f 9,10
2. „Stop ganzenjacht“-sticker
per 4 stuks, in vierkleurendruk f 1,60
per 4 stuks, in vierkleurendruk f 4,60
3. Sluitzegels „Stop snippenjacht“ per vel (15 stuks) f 1,10
5 vellen (75 stuks) f 3,60
4. SKF button „Dood geen dier voor plezier“ ø 3 cm rood/zwart, per stuk .. f 1,60
5 stuks f 6,10
5. Houthisnip poster f 4,55
6. Hermelijnsnip poster f 4,55
7. SKF-kraaien poster f 4,55
4 posters (naar keuze) f 11,00
(Deze posters worden verzonden in een koker)
8. 8 Korrespondentiekarten met vogelafbeeldingen, tekst en enveloppen f 6,60

9. Meerkoetenboekje f 17,30
10. Wetenschappelijke mededeling SKF „Het ontwikkelen van de natuurlijke potenties van de centrale Veluwe“ (in het Engels) f 7,05
11. Veluwe symposiumboekje, beknopt verslag van het op 9 mei 1980 gehouden Veluwe symposium f 10,20
12. Alternatieve jachtwet f 3,10
13. Ganzenactie kaarten aan de min.-president 10 voor f 3,10
14. Abonnement SKF-Knipselkrant 6 x per jaar
donateurs f 15,- per jaar
niet-donateurs f 25,- per jaar
15. Etiket-stickers, 4 verschillende teksten op één vel. Kleur rood, paars, zwart of blauw (bij betaling gewenste kleur vermelden) per vel, 12 stickers f 2,10
per 4 vel, 48 stickers f 7,10

16. Sluitzegels, 10 stickers Stop Ganzenjacht + 10 stickers Dood geen Dier voor Plezier op één vel. Kleur rood/zwart, per vel f 1,60
per 5 vellen, 100 stickers f 6,10
17. Zwartboek Nederlandse jager, een bloemlezing uit de jaargangen van de Nederlandse jager f 5,00
18. Kraaien krassen poster, kleur blauw/zwart/wit f 4,35
19. Verslag Kraaiensymposium 6 februari 1982 „Kraaien in de nesten“ f 8,60

Prijzen inclusief verzendkosten

Alle artikelen worden per omgaande verzonden.

Bovenstaande artikelen zijn te bestellen door overmaking van het juiste bedrag, en onder vermelding van het gewenste artikel, op giro 130 93 ten name van Propagandafonds Stichting Kritisch Faunabeheer, Oosterbeek.